

PROJEKT

Uchwała Nr...../2025
Rady Gminy Załuski
z dnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. 2025 r., poz. 1153 ze zm.) oraz art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292) **Rada Gminy Załuski uchwala co następuje:**

§ 1

Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Załuski na lata 2025 - 2028”, stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2

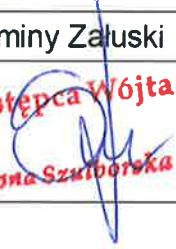
Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Załuski.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodnicząca Rady Gminy Załuski

Agnieszka Dąbrowska

Sporządził/data	Sprawdził	
Magdalena Swoch-Goździkowska	Wójt Gminy Załuski	Pod względem prawnym
.....	Zastępca Wójta Irena Szulborska	
22 października 2025 r.		

UZASADNIENIE

do projektu uchwały w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Załuski lata 2025-2028”

Realizując zadania przydzielone jednostkom samorządu terytorialnego w ustawie z dnia 23lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1292) Wójt Gminy Załuski sporządził „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Załuski na lata 2025-2028”.

Celem Programu jest kreowanie spójnej polityki Gminy Załuski w zakresie upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego gminy, w tym poprzez inicjowanie, wspieranie i koordynację działań z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego. Sporządzony Program został pozytywnie zaopiniowany przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie (pismo znak DC.5120.2.2025.AK z 28 maja 2025 r.). Z uwagi na powyższe okoliczności faktyczne i prawne, podjęcie uchwały w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Załuski lata 2025-2028” jest uzasadnione.

Załącznik
do Uchwały Nr...../2025
Rady Gminy Załuski
z dnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
2.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	7
2.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU	10
2.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY	16
3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ZAŁUSKI	20
3.1. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY	20
3.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY	23
3.3. ZABYTKI NIERUCHOME	27
3.4. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE	34
3.5. ZABYTKI RUCHOME	37
3.6. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE	38
4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	40
4.1. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW	40
4.2. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	40
5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	42
6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	46
7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	50
8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	54
9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	57
9.1. DOTACJE I FINANSOWANIE ZE ŚRODKÓW KRAJOWYCH	57
9.2. ŚRODKI EUROPEJSKIE I FUNDUSZE ZEWNĘTRZNE	60
9.3. PARTNERSTWA PUBLICZNO-PRYWATNE I INICJATYWY LOKALNE	61
10. PODSUMOWANIE	63
11. ZAŁĄCZNIKI	65
GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY ZAŁUSKI – ZABYTKI NIERUCHOME	65
GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY ZAŁUSKI – ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE	67

1. WSTĘP

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Załuski na lata 2025-2028 jest dokumentem, który określa kierunki działań na rzecz ochrony, promocji i zrównoważonego wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Program powstał zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, realizując ustawowy obowiązek gminy wynikający z art. 87 tej ustawy.

Dziedzictwo kulturowe gminy Załuski to unikatowy zasób historyczny, który obejmuje zarówno materialne świadectwa przeszłości, jak i niematerialne tradycje lokalne. Na jego bogactwo składają się układy ruralistyczne, obiekty sakralne, dzieła techniki oraz elementy krajobrazu kulturowego, a także przekazywane z pokolenia na pokolenie zwyczaje i obrzędy. Dbłość o te zasoby stanowi podstawę budowy tożsamości lokalnej, a także wzmacnia więzi społeczne.

Głównym celem programu jest poprawa stanu zachowania zabytków, ich udostępnienie mieszkańcom i turystom oraz wzmocnienie ich roli jako elementu zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. W szczególności program zakłada wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w edukacji, promocji oraz tworzenie nowych produktów turystycznych, co przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności gminy.

Opracowanie i realizacja programu odbywa się przy zaangażowaniu szerokiego grona interesariuszy, w tym władz samorządowych, właścicieli zabytków, organizacji pozarządowych oraz społeczności lokalnej. Współpraca międzysektorowa stanowi kluczowy element sukcesu programu, a jego realizacja przyniesie korzyści zarówno mieszkańcom, jak i przyszłym pokoleniom.

Program w swoich działaniach wpisuje się również w cele zrównoważonego rozwoju, kładąc nacisk na ochronę dziedzictwa w sposób zgodny z potrzebami środowiska naturalnego oraz zasadami ładu przestrzennego. Przyjęte rozwiązania pozwolą na harmonijne połączenie ochrony kulturowej i przyrodniczej gminy, wzmacniając jej pozycję na mapie regionu jako miejsca o wyjątkowej wartości historycznej i krajobrazowej.

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Załuski na lata 2025-2028 kontynuuje starania samorządu o systematyczne i perspektywiczne prowadzenie działań z obszaru ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym gminy wyrażone w poprzedniej wersji niniejszego dokumentu obowiązującego w latach 2016-2020. Uprzednio obowiązujący Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Załuski na lata 2016-2020 przyjęty został Uchwałą nr 168/XXXV/2017 Rady Gminy Załuski dnia 25 stycznia 2017 r.

Program obejmuje okres czteroletni (2025-2028), a jego realizacja będzie podlegała systematycznej ewaluacji. Zgodnie z przepisami, co dwa lata Wójt Gminy Załuski przedstawi Radzie Gminy sprawozdanie z postępów wdrażania Programu, a wnioski z jego realizacji posłużą jako podstawa do opracowania kolejnych edycji dokumentu.

Dokument składa się z następujących części:

1. Podstawa prawna opracowania - omówienie uwarunkowań legislacyjnych i strategicznych,
2. Charakterystyka dziedzictwa kulturowego gminy Załuski - analiza stanu dziedzictwa kulturowego, w tym głównie zabytków,
3. Analiza szans i zagrożeń - ocena czynników wpływających na ochronę zabytków,
4. Priorytety i kierunki działań - wskazanie celów strategicznych i operacyjnych,
5. Instrumenty wdrażania Programu - źródła finansowania, mechanizmy zarządzania i narzędzia prawne,
6. Zasady monitoringu i ewaluacji - metodologia oceny skuteczności działań podejmowanych w ramach Programu,
7. Załączniki - wykaz zabytków objętych ochroną konserwatorską.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292), w szczególności przepisy art. 87, które nakładają na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z ustawą, celem programu jest:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W programie uwzględniono również przepisy innych aktów prawnych, które mają zastosowanie w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, w tym:

1. Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., która w art. 5 oraz art. 86 wskazuje na obowiązek ochrony środowiska i dziedzictwa narodowego jako wspólnego dobra.
2. Ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1465), która w art. 7 ust. 1 pkt 9 określa zadania własne gmin w zakresie kultury, ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1130), która reguluje kwestie ochrony dziedzictwa kulturowego w procesie kształtowania przestrzeni.

4. Ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2024 r. poz. 1478), w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego jako elementu środowiska naturalnego.
5. Ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2024 r. poz. 54), która wspiera działania zintegrowane w zakresie ochrony środowiska i dziedzictwa.

Ponadto, opracowanie programu zostało dostosowane do Krajowego program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026.

Program po przyjęciu uchwałą Rady Gminy Załuski stanowi element założeń rozwoju gminy, integrując ochronę dziedzictwa kulturowego z działaniami w obszarach planowania przestrzennego, ochrony środowiska oraz rozwoju społeczno-gospodarczego.

2.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Ochrona dziedzictwa kulturowego stanowi jedno z kluczowych zadań państwa, realizowanych zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz strategiami i programami rządowymi. Zabytki są nieodłącznym elementem tożsamości narodowej, historycznej i kulturowej Polski, a ich zachowanie jest warunkiem zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego.

Państwo polskie realizuje politykę ochrony zabytków na poziomie centralnym i samorządowym, integrując działania różnych instytucji oraz organizacji pozarządowych. Podstawowym dokumentem określającym kierunki polityki w tym zakresie jest Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026, przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 r.

Cele strategiczne polityki ochrony zabytków

Cel główny

Podstawowym celem krajowej polityki ochrony zabytków jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego, co oznacza zarówno poprawę jego stanu technicznego, jak i wzmocnienie jego roli w polityce zrównoważonego rozwoju.

Cele szczegółowe

W ramach realizacji polityki państwa przyjęto trzy kluczowe cele szczegółowe:

1. Weryfikacja zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości
 - Udoskonalenie ewidencji i rejestrów zabytków,
 - Identyfikacja obiektów o szczególnym znaczeniu historycznym i kulturowym,
 - Wzmocnienie ochrony zabytków archeologicznych i nieruchomości,
 - Rozwój systemów informacji o zabytkach i ich dostępności online.
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków
 - Optymalizacja struktur administracyjnych w zakresie ochrony dziedzictwa,
 - Zwiększenie kompetencji organów konserwatorskich i administracji samorządowej,
 - Wspieranie współpracy między instytucjami ochrony zabytków, organizacjami pozarządowymi i społecznościami lokalnymi,
 - Wykorzystanie nowych technologii w dokumentacji i zarządzaniu zabytkami.
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja społeczna)

- Wzmacnianie roli zabytków w budowaniu lokalnej i narodowej tożsamości,
- Upowszechnianie wiedzy na temat ochrony zabytków poprzez edukację i kampanie społeczne,
- Wspieranie inicjatyw społecznych i wolontariatu w zakresie ochrony dziedzictwa,
- Zwiększenie roli zabytków w turystyce i rozwoju lokalnym.

Do 2026 r. polityka państwa koncentruje się na następujących działaniach priorytetowych:

- Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, w tym obiektami wpisanymi na listę UNESCO oraz Pomnikami Historii,
- Realizacja zobowiązań międzynarodowych, wynikających m.in. z konwencji UNESCO i Rady Europy,
- Cyfryzacja procesów administracyjnych w ochronie zabytków,
- Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w dokumentacji, konserwacji i zarządzaniu zabytkami,
- Dostosowanie systemu ochrony zabytków do zmian klimatycznych i minimalizacja zagrożeń związanych z ekstremalnymi warunkami pogodowymi,
- Podnoszenie świadomości społecznej w zakresie wartości i znaczenia dziedzictwa kulturowego.

Powiązania z innymi dokumentami strategicznymi

Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków jest ściśle powiązana z kluczowymi dokumentami strategicznymi:

- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.), która podkreśla rolę kultury i dziedzictwa w rozwoju kraju,
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030, uwzględniająca ochronę dziedzictwa jako element budowania więzi społecznych,
- Polityka Ekologiczna Państwa 2030 (PEP 2030), przewidująca działania na rzecz adaptacji zabytków do zmian klimatycznych,
- Europejski Zielony Ład, który wspiera modernizację zabytków w kierunku zrównoważonego użytkowania.

Rola samorządów w realizacji polityki ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków, jednostki samorządu terytorialnego odgrywają kluczową rolę w ochronie dziedzictwa kulturowego. Obowiązki gmin obejmują:

- Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków,
- Opracowanie i wdrażanie Gminnego programu opieki nad zabytkami,
- Zapewnienie ochrony zabytków poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz Plan Ogólny Gminy, zgodnie z obowiązującymi przepisami o planowaniu przestrzennym,
- Podejmowanie działań edukacyjnych i promocyjnych w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków koncentrują się na zwiększeniu odporności zabytków, poprawie ich dokumentacji oraz wdrażaniu nowoczesnych narzędzi zarządzania dziedzictwem. Kluczowym aspektem jest wzmacnianie roli społeczności lokalnych i samorządów, które są odpowiedzialne za wdrażanie działań na poziomie gminnym. Priorytetem na lata 2023-2026 jest również cyfryzacja ochrony zabytków, edukacja społeczna oraz dostosowanie systemu ochrony do wyzwań klimatycznych.

2.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego w Polsce realizowana jest na kilku poziomach administracyjnych: krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym. Każdy z tych szczebli pełni określoną rolę, a ich działania powinny być ze sobą skoordynowane.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Załuski jest spójny z dokumentami strategicznymi opracowanymi na poziomie województwa mazowieckiego i powiatu płońskiego. Powiązania te umożliwiają skuteczniejsze zarządzanie dziedzictwem kulturowym oraz pozyskiwanie środków na jego ochronę.

I. Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Podstawowym dokumentem dotyczącym dziedzictwa kulturowego na poziomie regionalnym jest Program opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego na lata 2022-2025, przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Mazowieckiego nr 1721/267/21 z dnia 26 października 2021 r. Program ten określa priorytety i kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie.

Program na lata 2022-2025 kontynuuje misję poprzedniego Programu na lata 2018-2021, która brzmi:

Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.

Misji będzie towarzyszyć wizja strategiczna opieki nad zabytkami, będąca zapisem pożądanego stanu docelowego w 2025 r. Przyjęto założenie polegające na polepszeniu się opieki nad zabytkami m.in. poprzez powstanie forum gminnych specjalistów opieki nad zabytkami, wzrost dumy lokalnych społeczności z posiadanych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz wzrost świadomości obowiązków opieki nad zabytkami. Położono również nacisk na dokumentację niedocenianego wcześniej dziedzictwa XX w.

W odpowiedzi na identyfikację najważniejszych problemów w opiece nad zabytkami (niska świadomość wartości dziedzictwa kulturowego, trudności w dostępie do środków finansowych na opiekę nad zabytkami oraz nieskuteczne narzędzia działań w zakresie opieki nad zabytkami) określono trzy obszary strategiczne - będące obszarami koncentracji działań.

Towarzyszące im, w każdym z obszarów, cele strategiczne realizowane przez przedsięwzięcia strategiczne.

Cele wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami 2022-2025:

1. Edukacja kształtująca świadomość i postawy poprzez wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków oraz kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
2. Optymalizacja systemu dostępu do środków finansowych - zwiększenie wsparcia dla właścicieli zabytków oraz podmiotów zajmujących się ich ochroną.
3. Stworzenie skutecznych narzędzi zarządzania dziedzictwem - cyfryzacja danych, inwentaryzacja zabytków, a także rozwój instrumentów prawnych i organizacyjnych.

II. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. *Innowacyjne Mazowsze* (uchwała nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r.)

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. Innowacyjne Mazowsze to kluczowy dokument określający priorytety rozwoju regionu, uwzględniający zarówno aspekty gospodarcze, społeczne, jak i kulturowe. Dokument ten podkreśla znaczenie ochrony dziedzictwa kulturowego i jego wykorzystania w działalności gospodarczej oraz rozwoju turystyki, co jest zgodne z założeniami Gminnego programu opieki nad zabytkami.

Podstawowym celem strategii jest rozwój gospodarki Mazowsza, w tym wzmocnienie eksportu w przemyśle zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii oraz w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego. Drugim kluczowym celem strategicznym jest wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju regionu i poprawy jakości życia mieszkańców.

W tym kontekście strategia wyznacza następujące kierunki działań, istotne dla Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

1. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu - rozwój turystyki kulturowej opartej na zasobach historycznych i zabytkach.
2. Upowszechnienie kultury i twórczości - wspieranie inicjatyw lokalnych związanych z ochroną i promocją dziedzictwa, organizacja wydarzeń kulturalnych oraz działalność edukacyjna.

3. Kreowanie miast i miejscowości jako centrów aktywności kulturalnej - podkreślenie roli dziedzictwa w rozwoju społeczności lokalnych poprzez modernizację przestrzeni miejskich i rewitalizację historycznych centrów miast i wsi.
4. Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego - rozwój branż związanych z kulturą, sztuką i tradycją, które mogą przyczynić się do ochrony dziedzictwa oraz zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu.
5. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej - integracja zabytków i tradycji z rozwojem lokalnej przedsiębiorczości, np. poprzez wsparcie dla rzemiosła, tradycyjnych produktów regionalnych i usług turystycznych.

Założenia Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. są w pełni zgodne z celami Gminnego programu opieki nad zabytkami, szczególnie w obszarach związanych z ochroną dziedzictwa, jego adaptacją do potrzeb turystycznych oraz wspieraniem lokalnej gospodarki opartej na tradycji i kulturze.

Dla gminy Załuski istotne są w szczególności następujące aspekty strategii:

- Rozwój turystyki kulturowej i historycznej poprzez wykorzystanie miejscowych zabytków oraz tworzenie atrakcyjnych szlaków turystycznych.
- Rewitalizacja i ochrona historycznych obiektów i układów przestrzennych, w tym tradycyjnej zabudowy i krajobrazu kulturowego.
- Integracja zabytków z działalnością gospodarczą, np. poprzez wsparcie rzemiosła i produktów regionalnych nawiązujących do lokalnej historii.
- Edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców i turystów poprzez organizację wydarzeń, festiwali i warsztatów związanych z historią regionu.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Załuski uwzględnia założenia Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r., integrując działania związane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego z rozwojem gospodarczym i społecznym regionu. Dzięki temu możliwe jest skuteczniejsze zarządzanie zabytkami, rozwój turystyki oraz kreowanie nowych form działalności gospodarczej opartych na tradycji i kulturze regionu.

III. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego przyjęty został uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r. i stanowi

kluczowy dokument strategiczny, określający strukturę przestrzenną regionu oraz zasady jego rozwoju. Jego podstawową funkcją jest koordynacja planowania przestrzennego na poziomie krajowym, wojewódzkim i lokalnym, co pozwala na harmonijną integrację działań gospodarczych, społecznych oraz środowiskowych.

Samorząd Województwa Mazowieckiego prowadzi politykę zrównoważonego rozwoju, uwzględniającą ochronę i zagospodarowanie dziedzictwa kulturowego. Dokument ten wskazuje na potrzebę zachowania spójności społeczno-gospodarczej i terytorialnej, wzmocnienia konkurencyjności regionu oraz rozwijania nowych miejsc pracy, przy jednoczesnej ochronie krajobrazu kulturowego i historycznego.

Wśród priorytetów Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego istotne dla Gminnego programu opieki nad zabytkami są:

1. Realizacja założeń Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami, w tym integracja działań konserwatorskich na poziomie wojewódzkim, powiatowym i gminnym.
2. Zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego poprzez ochronę i kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz jego elementów regionalnych.

Aby osiągnąć te cele, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego przewiduje:

- przeciwdziałanie negatywnym skutkom urbanizacji i rurbanizacji - wdrażanie mechanizmów ograniczających degradację historycznych układów przestrzennych i rozlewanie się zabudowy na obszary o wysokiej wartości kulturowej;
- wzmocnienie przestrzennych walorów obiektów oraz układów historycznych - rewitalizacja, restauracja oraz rekultywacja terenów poprzemysłowych, zdegradowanych i zaniedbanych;
- ochronę i rewaloryzację obiektów oraz obszarów historycznych, w tym architektury drewnianej, poprzemysłowej, dworskiej, obronnej oraz zabytków techniki i nauki. Szczególne znaczenie ma zachowanie zabytków o wartości symbolicznej;
- odbudowę i rekonstrukcję obiektów dziedzictwa narodowego zniszczonych w wyniku działań wojennych lub katastrof naturalnych;
- tworzenie i rozwój sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych, które mogą stanowić podstawę szlaków turystyki kulturowej;
- budowę i rozwój instytucji muzealnych poświęconych dziedzictwu kulturowemu i przemysłowemu regionu, m.in. Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni oraz Centrum Nauki im. T. Sołtyka w Radomiu;

- ochronę regionów etnograficznych i krain historycznych, które są istotnym elementem krajobrazu kulturowego i mogą stanowić bazę do współpracy z sąsiadującymi województwami.

Dla gminy Załuski kluczowe znaczenie mają założenia Planu dotyczące:

- Zintegrowanego zarządzania zabytkami i krajobrazem kulturowym, co umożliwia skuteczniejsze działania konserwatorskie oraz dostosowanie polityki przestrzennej gminy do wytycznych województwa.
- Wsparcia dla działań rewitalizacyjnych i ochronnych, co stwarza możliwość pozyskiwania środków na renowację zabytków oraz wdrażania programów ochrony krajobrazu kulturowego.
- Rozwoju turystyki kulturowej, w tym wykorzystania historycznych układów urbanistycznych i obiektów zabytkowych jako elementów atrakcyjnych dla mieszkańców i turystów.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Załuski jest zgodny z wytycznymi Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego. Dokument ten określa priorytety w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego, które są integralnym elementem polityki gminnej. Dzięki jego uwzględnieniu, gmina może skuteczniej koordynować działania konserwatorskie, chronić historyczny układ przestrzenny i pozyskiwać wsparcie finansowe na ochronę dziedzictwa.

IV. Program opieki nad zabytkami Powiatu Płońskiego na lata 2022-2025

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Płońskiego na lata 2022-2025, przyjęty Uchwałą Nr XLVII/324/2022 Rady Powiatu Płońskiego, stanowi dokument samorządu terytorialnego, którego zapisy obejmują również obszar gminy Załuski. Opracowany został zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jako narzędzie wspierające planowe i długofalowe zarządzanie dziedzictwem kulturowym w skali powiatowej.

Program identyfikuje zasób dziedzictwa kulturowego powiatu - zarówno materialnego (zabytki nieruchome i ruchome, układy urbanistyczne, założenia dworsko-parkowe), jak i niematerialnego - oraz wskazuje aktualne zagrożenia, potrzeby i kierunki interwencji. Ujęto również analizę SWOT, w której zidentyfikowano m.in. niski poziom wykorzystania potencjału

zabytków w rozwoju lokalnym, braki w dokumentacji konserwatorskiej, a także niewystarczające środki na prace remontowe.

W kontekście gminy Załuski Program wskazuje konkretne obiekty zabytkowe wymagające ochrony - m.in. kościół parafialny w Kroczewie, zespół dworsko-parkowy w Zdunowie oraz inne zespoły rezydencjonalne, aleje dojazdowe i obiekty sakralne. Ich ujęcie w programie powiatowym wzmacnia znaczenie lokalnych działań podejmowanych przez gminę i potwierdza zasadność objęcia tych obiektów działaniami ochronnymi.

Cele programu powiatowego koncentrują się m.in. na:

- poprawie stanu technicznego zabytków,
- prowadzeniu systematycznej dokumentacji,
- promowaniu dziedzictwa w przestrzeni edukacyjnej i turystycznej,
- aktywizacji społecznej wokół ochrony zabytków,
- wspieraniu samorządów gminnych w działaniach konserwatorskich.

Warto podkreślić, że program powiatowy nie zawiera szczegółowych instrumentów finansowych czy precyzyjnych wskaźników realizacji, dlatego zadaniem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Załuski jest ich doprecyzowanie i dostosowanie do skali lokalnej, zgodnie z zaleceniami Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W tym kontekście relacja między programami gminnym i powiatowym ma charakter komplementarny - dokument gminny rozwija założenia powiatowe i umożliwia ich wdrożenie w warunkach lokalnych.

Program powiatu może być także podstawą do współpracy przy projektach partnerskich, wspólnego pozyskiwania środków zewnętrznych oraz koordynacji działań dokumentacyjnych i edukacyjnych na terenie całego powiatu.

2.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

Strategia Rozwoju Gminy Załuski na lata 2021-2030 stanowi dokument o charakterze kierunkowym i operacyjnym, który wyznacza najważniejsze cele rozwoju społeczno-gospodarczego gminy w perspektywie dekady. Dokument ten, przyjęty uchwałą nr 239/XXIX/21 Rady Gminy, uwzględnia w swojej strukturze cele, priorytety i działania, które pozostają w ścisłym związku z celami Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (GPOZ).

Wśród trzech celów strategicznych strategii - tj. (I) rozwój atrakcyjnej przestrzeni, (II) rozwój infrastruktury i ochrona środowiska, (III) kompleksowa oferta społeczna - szczególne znaczenie dla ochrony dziedzictwa kulturowego ma pierwszy z nich, odnoszący się do planowania przestrzennego, ładu przestrzennego oraz podnoszenia jakości estetycznej gminy. Dokument wskazuje na potrzebę ochrony i eksponowania wartości krajobrazowych oraz kulturowych, co tworzy bezpośrednie powiązanie z działaniami GPOZ w zakresie zachowania układów ruralistycznych, obiektów zabytkowych oraz historycznych założeń rezydencjonalnych i sakralnych.

Ponadto strategia kładzie nacisk na rewitalizację przestrzeni publicznych, integrację społeczności lokalnych wokół wspólnych działań oraz promowanie gminy jako miejsca przyjaznego do życia - w tym także poprzez eksponowanie lokalnej tożsamości i walorów dziedzictwa. Działania te pozostają zbieżne z priorytetami GPOZ w zakresie aktywizacji społecznej, popularyzacji dziedzictwa, integracji ochrony konserwatorskiej z rozwojem lokalnym oraz wspierania edukacji kulturowej.

W dokumencie wskazano również potrzebę rozwijania oferty kulturalnej oraz wspierania lokalnych inicjatyw i liderów, co tworzy potencjalne zaplecze instytucjonalne i społeczne dla wdrażania działań z zakresu ochrony zarówno dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego. W Strategii znalazły się także odniesienia do promocji produktów lokalnych - takich jak truskawki z Załusk - co koresponduje z szerszym rozumieniem dziedzictwa niematerialnego i może stanowić element jego ochrony i upowszechniania.

W efekcie, Strategia Rozwoju Gminy Załuski tworzy ramy rozwojowe, w które naturalnie wpisuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Program ten pełni funkcję uzupełniającą i uszczegóławiającą, oferując konkretne narzędzia i działania w zakresie identyfikacji, ochrony, dokumentacji i popularyzacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Synergia pomiędzy dokumentami umożliwia lepsze planowanie przestrzenne, skuteczniejsze

pozyskiwanie środków zewnętrznych oraz bardziej kompleksowe zarządzanie lokalnym dziedzictwem.

II. Plan ogólny gminy Załuski (etap analiz)

Plan Ogólny Gminy Załuski, zgodnie z nowelizacją ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, ma zastąpić dotychczasowe Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Załuski. Jest to kluczowy dokument określający politykę przestrzenną gminy, w tym zasady ochrony i zagospodarowania terenów cennych przyrodniczo i kulturowo.

Obecnie plan ogólny jest w fazie opracowywania, a jego ostateczny kształt będzie wynikiem analiz przestrzennych oraz konsultacji społecznych. Gminny program opieki nad zabytkami powinien zostać w przyszłości dostosowany do jego zapisów, aby zapewnić spójność działań konserwatorskich z polityką zagospodarowania przestrzennego gminy.

Ponieważ Plan Ogólny Gminy Załuski jest w trakcie opracowywania, jego zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego nie są jeszcze znane. Niemniej jednak, GPOZ powinien być z nim spójny i uwzględniać rozwiązania dotyczące ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego oraz zasad rewitalizacji historycznych obiektów. Współpraca w procesie planistycznym pozwoli na skuteczniejsze zarządzanie dziedzictwem gminy i jego ochronę w kontekście przyszłego zagospodarowania przestrzennego.

W związku z powyższym, rekomenduje się, aby w opracowywanym Planie Ogólnym Gminy Załuski znalazły się konkretne zapisy dotyczące:

- uwzględnienia obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- wskazania obszarów o szczególnych wartościach kulturowych (w tym historycznych dawnych założeń dworsko-parkowych, krajobrazów kulturowych),
- określenia zasad ochrony tych obiektów i obszarów, w tym ograniczeń w zakresie zabudowy, przebudowy i modernizacji,
- rekomendacji rewitalizacji obiektów historycznych oraz ich otoczenia,
- ustaleń dotyczących integracji ochrony dziedzictwa z polityką przestrzenną, w tym z zasadami ładu przestrzennego i tożsamości miejsca.

III. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na obszarze gminy Załuski

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego (MPZP) są podstawowym narzędziem planowania przestrzennego, określając przeznaczenie terenów, zasady ich zabudowy oraz ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych. Ich zapisy wpływają bezpośrednio na możliwości ochrony zabytków oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym.

Gmina Załuski posiada obecnie 20 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP), z czego jedynie część zawiera bezpośrednie odniesienia do kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego. Część planów dotyczy obszarów peryferyjnych lub niezabudowanych, stąd w ich treści nie odnajduje się zapisów dotyczących obiektów wpisanych do rejestru zabytków czy ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

W świetle zaleceń Narodowego Instytutu Dziedzictwa, miejscowe plany powinny w sposób kompleksowy uwzględniać ochronę nie tylko pojedynczych obiektów zabytkowych, lecz także całych historycznych układów oraz krajobrazów kulturowych. Taka ochrona nie powinna ograniczać się wyłącznie do zapisów ogólnych, ale musi zawierać konkretne ustalenia, np. w zakresie dopuszczalnych form przebudowy, adaptacji czy zagospodarowania otoczenia.

Istotnym problemem jest również nieaktualność wielu planów w zakresie objęcia ochroną konserwatorską rzeczywistego zasobu dziedzictwa kulturowego. W niektórych MPZP uwzględniono ochronę konkretnych obiektów zabytkowych, takich jak budynki ujęte w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednakże, w związku ze zmianami, część obiektów została z niej wykreślona, co powoduje, że zapisy w MPZP odnoszące się do tych obiektów są nieaktualne.

Ponadto, na niektórych obszarach objętych MPZP nie występują obecnie żadne obiekty zabytkowe, co sprawia, że zawarte w tych planach ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego są nieadekwatne do aktualnej sytuacji.

W związku z powyższym, konieczna jest weryfikacja i aktualizacja obowiązujących MPZP w zakresie ochrony zabytków, aby zapewnić ich zgodność z aktualnym stanem GEZ oraz rzeczywistym stanem obiektów zabytkowych na terenie gminy. Działania te pozwolą na skuteczniejszą ochronę dziedzictwa kulturowego oraz właściwe zarządzanie przestrzenią w kontekście planowania i realizacji inwestycji.

Rekomenduje się, aby aktualizowane i nowo opracowywane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zawierały:

- wskazanie obiektów i obszarów aktualnie ujętych w rejestrze zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków,

- ustalenia dotyczące ograniczeń wysokości zabudowy i dopuszczalnych form architektonicznych w otoczeniu zabytków,
- nakazy zachowania lub odtworzenia historycznych linii zabudowy i układów przestrzennych (szczególnie dla dawnych układów ruralistycznych),
- wytyczne w zakresie materiałów wykończeniowych, stolarek okiennych, pokryć dachowych i ogrodzeń w kontekście zabytkowej zabudowy,
- zakaz lokalizacji obiektów kolidujących z ekspozycją zabytków (np. wysokich hal, billboardów, wież telekomunikacyjnych),
- odniesienia do krajobrazu kulturowego – zwłaszcza w przypadku założeń dworsko-parkowych, alei dojazdowych i obszarów o utrwalonym charakterze kulturowym,
- możliwość wpisania do planów tzw. zapisów miękkich – tj. rekomendacji rewitalizacji obiektów zabytkowych czy zachowania elementów dziedzictwa niematerialnego (np. dawnych nazw miejscowych, placów targowych, cmentarzy).

Takie zapisy w MPZP pozwolą na skuteczniejsze powiązanie ochrony konserwatorskiej z polityką przestrzenną gminy oraz ułatwią właścicielom i projektantom stosowanie się do wymogów ochrony dziedzictwa.

IV. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Załuski został opracowany w 2007 r. zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. nr 212 z dnia 29 września 2004 r., poz. 2153) i jest on na bieżąco aktualizowany.

3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ZAŁUSKI

3.1. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY¹

Gmina Załuski położona jest w południowo-zachodniej części Niziny Północnomazowieckiej, na Wysoczyźnie Płońskiej, przez którą przebiegał szlak zakroczymski, łączący wiślaną przeprawą w okolicy Zakroczymia Pomorze i Prusy z Mazowszem.

Odkryte na terenie gminy stanowiska archeologiczne są ważnymi artefaktami przeszłości dokumentującymi działalność człowieka, który zasiedlał i użytkował te tereny już od epoki kamienia, przez epokę brązu, epokę żelaza po czasy starożytne. Z tych okresów odkryto głównie elementy prostych narzędzi i fragmenty ceramiki. Najodleglejszym w czasie śladem osadnictwa – z ok. 2000-1500 r. p. n. e., jest miejsce w rejonie ob. wsi Kamienica. Na podstawie m. in. odkrytej ceramiki, powiązano je z przedstawicielami tzw. kultury amfor kulistych. Była to neolityczna społeczność pasterska, która opanowała hodowlę zwierząt i pozostawiła po sobie charakterystyczne kuliste naczynia. Dynamika oraz struktura osadnictwa skupiona była głównie na krawędziach dolin cieków wodnych – m. in. po obu stronach rzeczki Naruszewki płynącej ku dolinie Wkry. Wartym uwagi znaleziskiem jest częściowo zniszczony grób łużycki, odkryty na terenie żwirowni w Przyborowicach Górnych. Jego obecność świadczy o występowaniu tu wpływów kultury łużyckiej (ok. 1300-500 r. p. n. e.).

¹ Na podstawie:

Wolff Adam, Anna Borkiewicz-Celińska, i Kazimierz Pacuski, red. *Kartoteka wypisów źródłowych dotyczących osad na Mazowszu w okresie średniowiecza*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 1964. Kondracki J, Richling A., Mapa 53.4. *Regiony fizycznogeograficzne (przykłady mikroregionów)*, [w:] *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1994

Regesty zapisek najstarszego rejestru kancelarii ks. Janusza I (1414-1426)

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. MK3)

Sulimierski Filip, Bronisław Chlebowski, i Władysław Walewski, red. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Tom 1. Warszawa: Wydawnictwo Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1881

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 10: *Województwo warszawskie*, z. 16: *Płońsk i okolice*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1979

Rejestr poborowy Korony Polskiej z 1576 r. Redakcja Władysław Semkowicz. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1925

Prokopczyk Stanisław. *Przewodnik historyczny Ziemi Płońskiej*. Płońsk, 2013

Piotr Libicki, *Dwory i Pałace wiejskie na Mazowszu*, Poznań 2013

Handelsman Marcelli, red. *Najdawniejsze Księgi Sądowe Mazowieckie, tom 1: Księga ziemska płońska 1400-1417*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe w Warszawie, 1920

Pacuski Kazimierz. „Parafie diecezji płońskiej od XI-XVI wieku.” *Notatki Płockie* 41, nr 1 (166): 1–166, 1996.

Przedstawiciele tejże społeczności trudnili się rolnictwem i rzemiosłem (m. in. metalurgią, garncarstwem).

Podczas wędrówek ludów V-VI w. teren powiatu płońskiego uległ wyludnieniu. W VI-VII w. nastąpiła intensyfikacja aktywności osadniczej Słowian na Mazowszu, a w VIII-X w. kształtowanie stałych osad. Wówczas powstał sąsiedni gród w Zakroczymiu (ok. X w.) oraz w Płońsku (ok. XI w.). W tym czasie, następowało kształtowanie państwa pierwszych Piastów, w którego granicach znalazło się Mazowsze. Wówczas ob. gmina Załuski leżała na obrzeżach osadnictwa, i choć przebiegał przez nią istotny strategicznie szlak (prowadzący do przeprawy w Zakroczymiu, łączący Pomorze i Prusy z Mazowszem), teren ten pozostawał niezamieszkały.

Początkowo Ziemia Płońska wchodziła w skład archidiecezji gnieźnieńskiej, a od 1075 r. podlega jurysdykcji diecezji płockiej. Brak szczegółowych informacji źródłowych dotyczących początkowej fazy rozwoju sieci parafialnej między Płońskiem a Zakroczymiem (gdzie wybudowano pierwsze kaplice w XI i XII w.). Wiadomo, że w XIV w. funkcjonowały parafie w Kamienicy i Kroczewie.

Ważną postacią związaną z kościołem i gminą Załuski był pochodzący z niedalekiego Noskowa k. Zakroczymia, biskup płocki (w latach 1546-1567) Andrzej Noskowski (ur. 1492 r.-zm. 1567 r.) – m. in. właściciel znacznej powierzchni terenów obecnej gminy.

Najstarszą historycznie uchwytną wzmianką źródłową związaną z miejscowością Załuski jest wymienienie w 1405 r. imienia Vincentius de Zauski (brak innych informacji na jego temat). Inne pochodzą również z 1. poł. XIV w., m. in. z Regestu kancelarii księcia Janusza I. Tamże uchwytna jest znaczna natężenie migracji własności nieruchomości osób identyfikowanych jako pochodzące z Załusk. Istotnym, choć późniejszym źródłem podającym informacje nt. miejscowości położonych w gminie jest Rejestr poborowy Korony z 1576 r. W dokumencie zawarto m. in. informacje dot. powierzchni ziemi i jej właścicieli, a także dawne nazwy miejscowości i przynależność do parafii. Rejestr poborowy jest dokumentem z czasów początków rozwoju Rzeczypospolitej Szlacheckiej. Teren Mazowsza, był szczególnym pod względem znacznego zagęszczenia występowania szlachty nobilitowanej i zagrodowej. Obecna gmina Załuski była podzielona głównie między kilka rodów o różnej majętności. Wielokrotnie ziemie zmieniały właścicieli, ulegały scaleniom i parcelacji. Wyróżnieni są tam m. in. przedstawiciele szlachty nobilitowanej (właściwej): Stan. Kroczewski (Kroczewo), Andrzej Noskowski (Kamienica, Naborowia, Złotopolice i Zdunowo), a także biedniejszej szlachty zagrodowej np.: Czwiklinscy (Przyborowice); Smolski, Sobolewski i Kurzathowski (Wojny), Załuski i Tabalowie (Załuski), Falbowski (Falbogi).

Po III rozbiorze Polski w 1795 r. Płońsk i okolice znalazły się pod panowaniem Prus. W wyniku traktatu tylżyckiego z 1807 roku, tereny te zostały włączone do Księstwa Warszawskiego, a po kongresie wiedeńskim w 1815 roku, stały się częścią Królestwa Polskiego, pozostającego w unii personalnej z Rosją. W wyniku rozbiorów Polski zlikwidowana została państwowość Rzeczypospolitej. Wówczas dwory szlacheckie były przetrwalnikami kultury polskiej oraz ostojami patriotyzmu.

W pierwszej połowie XIX wieku, przez Załuski poprowadzono odgałęzienie szlaku zakroczymskiego, co wpłynęło na rozwój miejscowości. W 1827 roku wieś liczyła 42 mieszkańców i 7 domów. Pod koniec XIX w. gmina Załuski liczyła 6893 mieszkańców, w tym 98 protestantów i 106 żydów. W gminie znajdowały się dwa kościoły, szkoła, dwie gorzelnie, młyn parowy, młyn wodny, wiatrak i 7 karczm.

Po klęsce powstania styczniowego w 1864 r. nastąpiły nasilone ruchy władz rosyjskich, mające na celu wywłaszczanie szlachty na rzecz administracji carskiej oraz uwłaszczenia chłopów. Dzięki temu struktura społeczna na terenach zaboru zaczęła ulegać zmianom, a pozycja szlachty osłabła.

Z dawnych siedzib ziemiańskich zachowała się niewielka XVIII-wieczna siedziba szlachty zagrodowej w Szczytnie, oraz reprezentacyjne założenie parowo-pałacowe z pocz. XX w. w Zdunowie. Dwór w Szczytnie jest przykładem drewnianej architektury mieszkalnej. Wzniesiony na przełomie XVIII/ XIX w., prezentuje wzorce i tradycje budowlane zakorzenione jeszcze w XVIII w. Jest m. in. symbolem tradycji oraz pamiątką dawnej struktury społecznej i gospodarczej. Z kolei pałac w Zdunowie to budowla znacznie późniejsza, ale zbudowana w miejscu starszego założenia.

Przed okresem I wojny światowej teren gminy podzielony był jeszcze między folwarki m. in. w Falbogach, Sobolach, Załuskach, Kroczewie, Kamienicy. Zachowanymi śladami po dawnych założeniach są obecnie pozostałości po parkach (Kroczewo, Załuski), oraz nagrobki na cmentarzach (Kamienica, Kroczewo) upamiętniające przedwojennych właścicieli majątków. Zachowały się również XIX wieczne mapy folwarków Kroczewo-Sobole, Załuski-Zdunowo, na których widoczne są układy przestrzenne tychże wsi.

W czasie I wojny światowej oraz wojny polsko-bolszewickiej teren gminy Załuski był areną działań zbrojnych. Wówczas zniszczony został m. in. dwór i kościół w Kamienicy oraz część folwarku i wsi Załuski. Następnie II wojna światowa przyniosła kolejne, znaczne straty materialne oraz zmiany w strukturze społecznej. Niemcy przejęli wszystkie folwarki (m. in. Szczytno, Kroczewo, Zdunowo, Załuski) i zagospodarowali je na potrzeby wojska (np. przy dworze w Kroczewie zorganizowano lotnisko, w Zdunowie ulokowano sztab i szpital polowy).

Po przejęciu władzy przez Sowietów, dekretem Bieruta, wywłaszczono dawnych właścicieli ziemskich (za wyjątkiem właścicieli dworu w Szczytnie), a przejęte tereny pofolwarczne przeszły w zarząd Państwa. W okresie PRL gmina Załuski rozwijała się w oparciu o struktury państwowe i spółdzielcze, które kształtowały życie społeczne i zatrudnienie. Utworzono Państwowe Gospodarstwa Rolne (Falbogi Wielkie, Zdunowo), Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną im. Ziemi Mazowieckiej (w Szczytnie), Gminną Spółdzielnię „Samopomoc Chłopska” (Załuski) i Spółdzielnie Kółek Rolniczych (Kroczewo, Kamienica, Przyborowice Dolne/Górne, Złotopolice). Ponadto w Stróżewie, Olszynach, Wrońskach i innych wsiach działały punkty Gminnej Spółdzielni i lokalne kółka rolnicze. Organizacje te zapewniały zatrudnienie, ale też determinowały zaludnienie poszczególnych miejscowości. Wokół nich skupiała się lokalna społeczność – pracownicy PGR-ów i członkowie spółdzielni często mieszkali w przyzakładowych budynkach lub zabudowaniach podworskich.

3.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, krajobraz kulturowy jest definiowany jako: „Przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca produkty cywilizacyjne oraz elementy przyrodnicze” (art. 3 pkt 14). Oznacza to, że krajobraz kulturowy obejmuje zarówno zabytkowe budowle, układy ruralistyczne, jak i naturalne ukształtowanie terenu oraz elementy przyrody, które współtworzą unikalny charakter danej przestrzeni. Definicja wskazuje, że krajobraz kulturowy to nie tylko zbiór budowli, zabytków czy elementów przyrody, ale przede wszystkim właśnie przestrzeń, która odzwierciedla historię, tradycję, działalność człowieka i relacje między naturą a kulturą. Aby przestrzeń ta była wartościowa i funkcjonalna, musi charakteryzować się ładem przestrzennym i harmonijną całością.

Przestrzeń krajobrazu kulturowego to miejsce, w którym spotykają się historia, natura i współczesność. W takim ujęciu obejmuje on: obszary miejskie – historyczne centra miast, rynki, place, starówki oraz współczesne dzielnice, które muszą harmonizować z istniejącą zabudową, obszary wiejskie – wsie, gospodarstwa rolne, tradycyjną architekturę drewnianą, a także krajobraz pól i lasów, który został ukształtowany przez działalność człowieka, szlaki komunikacyjne – drogi, mosty, trakty handlowe, które od wieków wpływają na rozwój miast i wsi, obszary sakralne i historyczne – miejsca kultu religijnego (kościół, kapliczki,

cmentarze), dawne pola bitew, zamki, pałace, kopalnie czy twierdze, które odgrywały istotną rolę w dziejach regionu.

Przestrzeń krajobrazu kulturowego jest dynamiczna, co oznacza, że ulega ciągłym zmianom, ale jej kształtowanie powinno odbywać się w sposób świadomy i zgodny z zasadami ochrony dziedzictwa.

Ład przestrzenny to harmonijne współistnienie elementów krajobrazu, które pozwala na zachowanie wartości estetycznych, historycznych i funkcjonalnych danej przestrzeni. W kontekście krajobrazu kulturowego ład przestrzenny oznacza: zachowanie historycznej tkanki przestrzennej – ochronę dawnych układów wsi oraz unikanie chaotycznej zabudowy, regulacje dotyczące reklam i zabudowy – ograniczenie ingerencji współczesnych form architektonicznych, takich jak wielkoformatowe reklamy czy niepasujące do otoczenia budynki, integrację z naturą – dbałość o to, by nowe inwestycje nie niszczyły walorów krajobrazowych, spójność estetyczną – stosowanie materiałów budowlanych zgodnych z lokalną tradycją (np. drewno, kamień, cegła zamiast betonu i plastiku w obszarach zabytkowych), planowanie zgodne z tożsamością miejsca – rozwój miast i wsi w taki sposób, by zachować ich unikalny charakter, a nie kopiować schematy z innych regionów. Brak ładu przestrzennego prowadzi do chaosu architektonicznego, degradacji krajobrazu i utraty jego wartości kulturowej.

Harmonia w krajobrazie kulturowym oznacza: spójne współistnienie elementów przyrodniczych i kulturowych, tak by tworzyły one logiczny, estetyczny i funkcjonalny układ. Jest to także równowaga między tradycją a nowoczesnością – współczesne budynki powinny nawiązywać do lokalnej architektury. To również dopasowanie do otoczenia – nowoczesne inwestycje powinny uwzględniać kontekst historyczny, np. poprzez użycie odpowiednich materiałów i form architektonicznych. W kontekście harmonii należy mieć także na uwadze zachowanie krajobrazu naturalnego – rzeki, wzgórze, parki i lasy powinny być traktowane jako integralna część krajobrazu kulturowego, a nie jedynie jako „puste przestrzenie” do zabudowy. Harmonijna całość oznacza, że krajobraz nie jest przypadkowy, lecz wynika z przemyślanych działań, w których uwzględnia się historię, funkcjonalność i estetykę.

Krajobraz kulturowy to żywa przestrzeń, która powinna być kształtowana zgodnie z zasadami ładu przestrzennego i harmonii. Odpowiedzialne podejście do planowania przestrzeni i ochrony dziedzictwa pozwala zachować unikalny charakter miast i wsi, tworząc miejsca atrakcyjne zarówno dla mieszkańców, jak i turystów.

Krajobraz kulturowy odbierany jest ponadto wszystkimi zmysłami. Składają się na niego zarówno elementy naturalne i historyczne, jak zielen, widoki, panoramy, wygląd ulic

i zabytków, ale także niejako dodane do niego elementy związane z funkcjonowaniem w tej przestrzeni człowieka, jak znaki, szyldy czy reklamy. Oprócz zmysłu wzroku, postrzegamy go także słuchowo oraz węchowo. Krajobraz kulturowy tworzą bowiem także lokalnie występujące dźwięki – m.in. lokalna gwara, muzyka, dźwięki określonej natury, a także zapachy – wody w przypadku występowania jezior, morza, gospodarstw czy przemysłu. Ochronę krajobrazu pojmować zatem należy w szerszym kontekście – poprzez ochronę nie tylko samego cennego dla nas obiektu, ale także jego otoczenia, badanie jego sąsiedztwa i wzajemnych wpływów.

Decydującym dla przestrzennego ukształtowania gminy Załuski jest jej położenie na Wysoczyźnie Płońskiej, pomiędzy Płońskiem a Zakroczymiem. Przez gminę przepływają rzeczki – Naruszewka, Suchodółka i Struga. Niewielkie zróżnicowanie rzeźby całego obszaru, charakterystyczne dla niziny Północnomazowieckiej, sprzyjało rozwojowi rolniczego charakteru gminy. Zgodnie z nową typologią krajobrazów Polski opracowaną przez T. J. Chmielewskiego, U. Mygę-Piątek i J. Solona, cały obszar gminy można zaliczyć do krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, ukształtowanego w wyniku wspólnego działania procesów naturalnych oraz świadomych modyfikacji form pokrycia terenu i struktury przestrzennej dokonanej przez człowieka. Jest to teren rolniczy, z mozaiką pól, sadów, łąk oraz niewielkich kompleksów leśnych. Gmina Załuski jest położona w obszarze uznanym za Zielone Płuca Polski, a jej południowa granica jest równocześnie południowym skrajem tegoż obszaru.

W minionych wiekach na obszarze dzisiejszej gminy Załuski zlokalizowanych było kilka folwarków, które w dużej mierze kształtowały funkcjonowanie lokalnych wsi. Dwory, jako siedziby właścicieli ziemskich, nie tylko zarządzały okoliczną gospodarką rolną, lecz także pełniły funkcje administracyjne, społeczne i kulturowe. To wokół nich organizowało się życie codzienne mieszkańców – zarówno pracowników folwarcznych, jak i okolicznej ludności. Układ przestrzenny wielu wsi wynikał wówczas z podziału majątków ziemskich, a lokalizacja dróg, zabudowań gospodarczych była ściśle powiązana z obecnością dworu. W ten sposób folwarki stanowiły naturalne centra lokalnych struktur osadniczych i gospodarczych, wywierając trwały wpływ na kształt krajobrazu kulturowego. W wyniku przemian w XX wieku, struktura społeczno-gospodarcza ulegała zmianom, a system zarządzania ziemią uległ diametralnym przekształceniom. Pomimo upływu lat, charakter rolniczy gminy pozostał zachowany i nadal pełni wiodącą rolę, co stanowi również o jego wartości.

Obecnie pola orne i sady zajmują ponad 83% powierzchni gminy, definiując jej charakter jako typowo rolniczy. Krajobraz komunikacyjny kształtują dwie główne arterie: droga krajowa nr 7 (na osi północ-południe) oraz droga wojewódzka nr 571 (z zachodu na

wschód), z których szczególnie DK 7 wpływa znacząco na przestrzeń poprzez wysokie natężenie ruchu i rozbudowaną infrastrukturę. Głównymi elementami krajobrazu kulturowego gminy, w zakresie struktury przestrzennej zagospodarowanej przez człowieka, są przede wszystkim krajobrazy wiejskie – rolnicze. Układ ruralistyczny tych wsi ma charakter kolonialny, tzn. zabudowa przeważnie podzielona jest na działki siedliskowe rozmieszczone wzdłuż dróg lub pośród pól (domy są bardziej rozproszone niż w przypadku zabudowy tzw. ulicówki).

W sześciu wsiach znajdują się historyczne obiekty i założenia, będące istotnymi elementami składowymi krajobrazu kulturowego. Są to:

- dwór i park krajobrazowy w Szczytnie,
- pałac, park krajobrazowy i aleja w Zdunowie,
- parki krajobrazowe w Kroczewie oraz pozostałości parku krajobrazowego i aleja robinio-akacjowa w Załuskach,
- cmentarze parafialne w Kamienicy i Kroczewie,
- kapliczki przydrożne w Falbogach Wielkich, Kroczewie,
- drewniany dom w Wojnach,
- budynek młyna w Kroczewie.

Gmina Załuski ma wyjątkowy krajobraz kulturowy, w którym funkcjonują ukształtowane współcześnie układy ruralistyczne i komunikacyjne, pokrywające się częściowo z dawnym rozplanowaniem przestrzennym, o czym świadczą m. in. dawne dwory, parki krajobrazowe i aleje dojazdowe. Wśród współczesnej zabudowy, nadal wysokie znaczenie mają zabytkowe obiekty i nekropolie. Ochrona i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego są kluczowe dla zachowania autentycznego charakteru gminy. Głównym zagrożeniem dla krajobrazu kulturowego jest przekształcanie historycznej zabudowy, dewastacja oraz niewłaściwa modernizacja obiektów oraz obszarów zabytkowych.

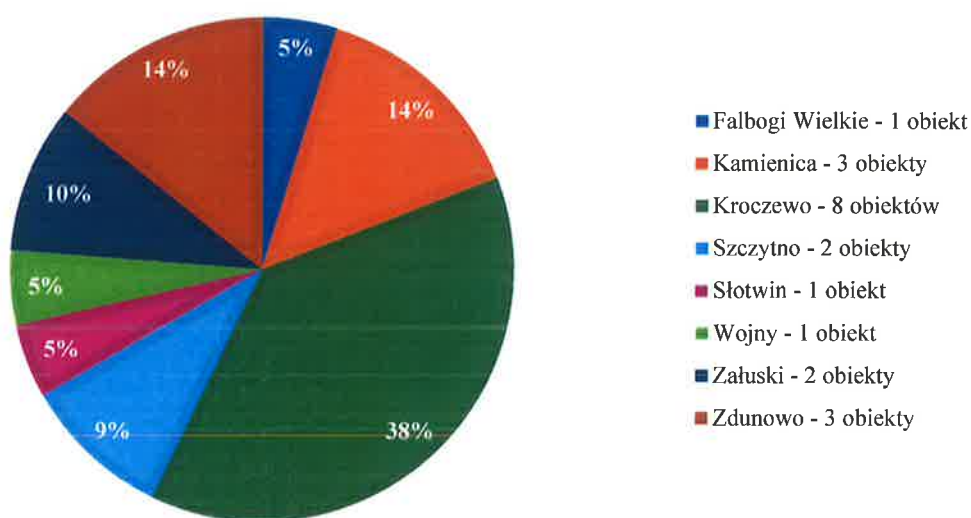
3.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Na terenie gminy Załuski ochroną prawną, poprzez wpis do rejestru zabytków, objętych jest pięć obiektów i zespołów, a gminna ewidencja zabytków, poza tymi wpisanymi do rejestru, uwzględnia jeszcze trzynaście obiektów i zespołów. Szczegółowe wykazy znajdują się w punkcie 4.

Poniżej przedstawiono analizy: występowania zabytków nieruchomych w poszczególnych miejscowościach, podział wg stanu zachowania i podział wg chronologii. Ponadto opisano najważniejsze z obiektów.

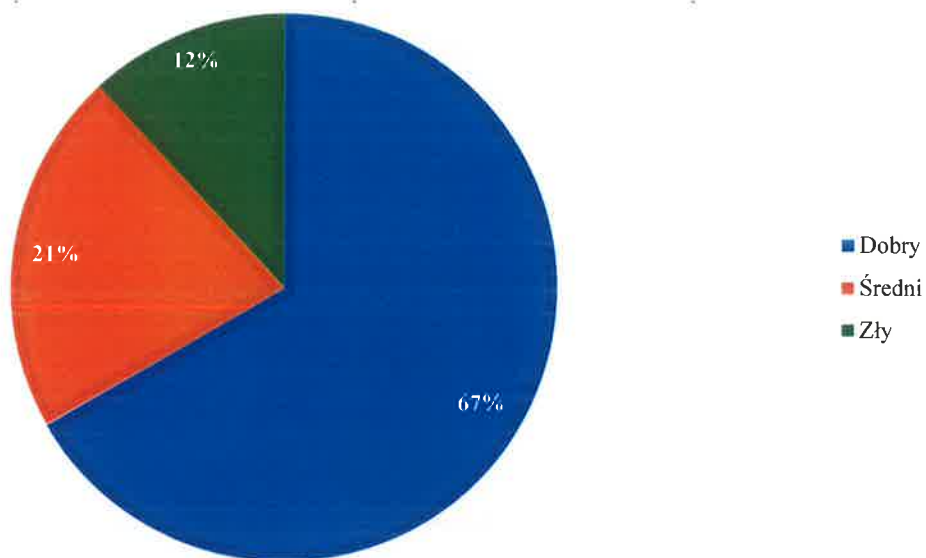
Największe zagęszczenie zabytków nieruchomych występuje we wsi Kroczewo – osiem obiektów, stanowiąc niemal 40% obiektów objętych ochroną w całej gminie. Następnie w Kamienicy i Zdunowie – po trzy, w Załuskach i Szczytnie – po dwa, oraz w Falbogach Wielkich, Słotwinie i Wojnach – po jednym.

**OBIEKTY W POSZCZEGÓLNYCH
MIEJSCOWOŚCIACH**

Obiekty objęte ochroną, w niemal 70% zachowane są w stanie dość dobrym lub dobrym, co oznacza że ogólny stan zachowania obiektów historycznych w gminie Załuski jest utrzymywany prawidłowo. Jednakże, należy zaznaczyć, że trzy obiekty są w stanie złym i wymagają pilnych prac remontowych. Ponadto dobrą praktyką byłoby zwrócenie uwagi na obiekty określone stanem średnim i zaplanowanie działań mających na celu poprawę ich kondycji.

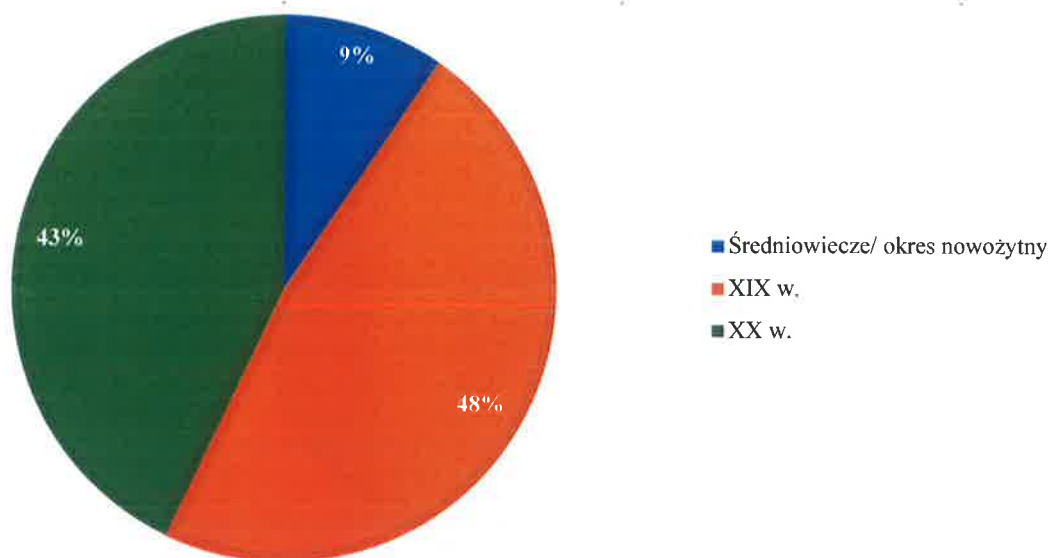
STAN ZACHOWANIA

- Falbogi Wielkie – kapliczka (stan średni)
- Kamienica – kościół (stan dobry), dzwonnica (stan dobry), cmentarz parafialny (stan dobry)
- Kroczewo – kościół (stan dobry), cmentarz przykościelny (stan dobry), plebania (stan dobry) i budynek gospodarczy (stan dobry), park dworski (stan b. dobry), młyn (stan zły), cmentarz parafialny (stan dobry), kapliczka (stan dobry)
- Słotwin (stan średni)
- Szczytno – dwór (stan średni), park dworski (stan zły)
- Wojny – dom mieszkalny (stan średni)
- Załuski – park krajobrazowy (stan zły), aleja robiniowo-akacyjowa (stan dość dobry)
- Zdunowo – dwór (stan b. dobry), park krajobrazowy (stan b. dobry), aleja lipowa (stan b. dobry)

Na podstawie zebranych danych ponad 90% zabytków objętych ochroną to obiekty z XIX i XX w. Taki stan rzeczy jest ściśle związany z historią gminy Załuski, na terenie której nie wykształcił się ośrodek miejski, a od zarania dziejów był to teren rolniczy.

PODZIAŁ WG CHRONOLOGII

Najstarszym zabytkiem nieruchomym w gminie - objętym ochroną prawną, jest kościół w Kroczewie wraz z terenem dawnego cmentarza wokół niego.

Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Bolesnej w Kroczewie

Parafię erygowano tu w XIV w., jednakże brak informacji źródłowych nt. wyglądu pierwszego kościoła – najpewniej był to obiekt drewniany. Około połowy XVI w. wybudowano nowy kościół - wzniesiono murowane prezbiterium z apsydą, zakrystią i kaplicą oraz drewnianą nawą (zniszczoną przez pożar w 1705 r., odbudowaną w 1746 r.). W latach 1918-1922 powstała bryła obecnej świątyni - do XVI-wiecznej części (tj. prezbiterium z zakrystią i kaplicą) dobudowano nowy korpus, a całość stylistycznie ujednolicono (m. in. podwyższono, dodano gzyms, przerobiono otwory okienne, szczyty itp.). Inicjatorem przebudowy był ks. Paweł Chodkowski, proj. arch. Hugon Kunder. Najprawdopodobniej w tych latach wybudowano również nową plebanię i budynki gospodarcze. Podczas II wojny światowej kościół uległ uszkodzeniom, które naprawiono po 1945 r.

Parafia w Kamienicy została również erygowana w XIV w. Pierwotnie kościół nosił wezwanie św. Achacego i Towarzyszy, następnie Dziesięciu Tysięcy Męczenników, a od k. XVII w. obecne wezwanie Opatrzności Bożej.

Kościół parafialny pw. Opatrzności Bożej w Kamienicy

W połowie XVI wieku pierwsza świątynia została zastąpiona nową, drewnianą, z dwiema bocznymi kaplicami. W latach 1727–1730 powstał w tym miejscu trzeci, murowany kościół. Podczas I wojny światowej świątynię spalili żołnierze wojska rosyjskiego. Rok później wybudowano w tym miejscu niewielką drewnianą kaplicę, która przez blisko trzydzieści lat

pełniła funkcję kościoła parafialnego. W 1935 r. rozpoczęto budowę obecnego, murowanego kościoła (wg projektu arch. Leona Tarasiewicza i arch. Leona Antoszewskiego). Do 1939 r. ukończono stan surowy budowli i pokryto ją dachem, a w 1945 r. oddano do użytku.

Z zachowanych założeń dworskich ochroną objęto: dwór szlachty zagrodowej i park krajobrazowy w Szczytnie; dwór w Zdunowie razem z parkiem krajobrazowym i aleją dojazdową oraz podworski park krajobrazowy i aleję robinowo-akacjową w Załuskach.

W XVIII w. Szczytno należało do rodziny Wągradzkich, w tym Adama Wągradzkiego – pisarza ziemskiego i posła na sejm ziemi zakroczymskiej. Najpewniej to za jego czasów wybudowano obecny dwór.

Dwór w Szczytnie

W XIX w. majątek kilkakrotnie zmieniał właścicieli – w początkach XIX w. należał do rodziny Kobylnickich, następnie Terencjusza Zalewskiego, Zofii Izydory z Dziechcińskich Powichrowskiej, a później rodu Rauów (którzy przeprowadzili jego modernizację). Około 1905 r. dwór nabył Gutkowski – członek gwardii przybocznej cara, właściciel firmy przewozowej w Moskwie. Podczas II wojny światowej Niemcy przejęli posiadłość – w tym czasie przerzedzono drzewostan parku i wycięto sad. Po wojnie majątek został podzielony, część gruntów przekazano Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej, a park i dwór pozostały

w rękach przedwojennych właścicieli. Stan zachowania dworu jest średni. Budynek wymaga przeprowadzenia kompleksowych prac konserwatorskich, poprzedzonych badaniami.

W XVIII wieku Zdunowo stanowiło jeden majątek razem z pobliskimi Załuskami (właścicielami był m.in. Tadeusz Czerski herbu Rawicz – pułkownik kawalerii wojsk koronnych; Ludwik Felicjan Golański herbu Jastrzębiec – podkomorzy króla Stanisława Augusta). Na początku XX w. dobra zdunowskie stały się własnością Cecylii i Stanisława Jaworowskich herbu Lubicz, którzy w latach 1905-1910 wybudowali ob. pałac (w miejscu dawnego). Kolejnym właścicielem był ich zięć, Piotr Domański. W 1946 r. majątek przejął Skarb Państwa. W kolejnych latach w pałacu stacjonowały wojska radzieckie i polskie, mieścił się Państwowy Dom Dziecka, a następnie Zasadnicza Szkoła Rolnicza i Kombinat PGR Nacpolsk. Od 1989 r. pałac jest w rękach prywatnych.

Zespół dworsko-parkowy w Zdunowie

W 2005 r. nabyli go właściciele, którzy przeprowadzili pełną konserwację obiektu wraz z otaczającym go parkiem krajobrazowym i aleją lipową (wyróżnioną w kwietniu 2009 r. przez Generalnego Konserwatora Zabytków Tomasza Merta nagrodą Ministra Kultury). Pałac wraz z parkiem i prowadzącą doń aleją lipową stanowią kompletny i integralny przykład założenia dworsko-parkowego z pocz. XX w., o wysokich wartościach historycznych i krajobrazowych oraz bogatych walorach estetycznych. W 2021 r. nastąpiła zmiana właścicieli założenia.

Na początku XX w. Załuski były częścią dużego majątku ziemskiego należącego do Wacława Rutkowskiego. W 1915 r., podczas I wojny światowej, przez wieś przetoczyły się wojska niemieckie i rosyjskie – efektem tych działań były duże zniszczenia wsi, folwarku, jak i całej okolicy.

Aleja robiniowo-lipowa w Załuskach

Wojna polsko-bolszewicka pogłębiła problemy gospodarcze. Po II wojnie światowej dawny majątek Rutkowskiego przeszedł we własność Skarbu Państwa i zarząd Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Budynek dworu został przekształcony na mieszkania, a otaczający go park zarósł, był wycinany i reorganizowany (już w dokumentacji z 1976 r. stwierdzono nieczytelność założenia parkowego). Aleja jest najlepiej zachowanym elementem dawnego założenia dworsko-parkowego powstałego w XIX w.

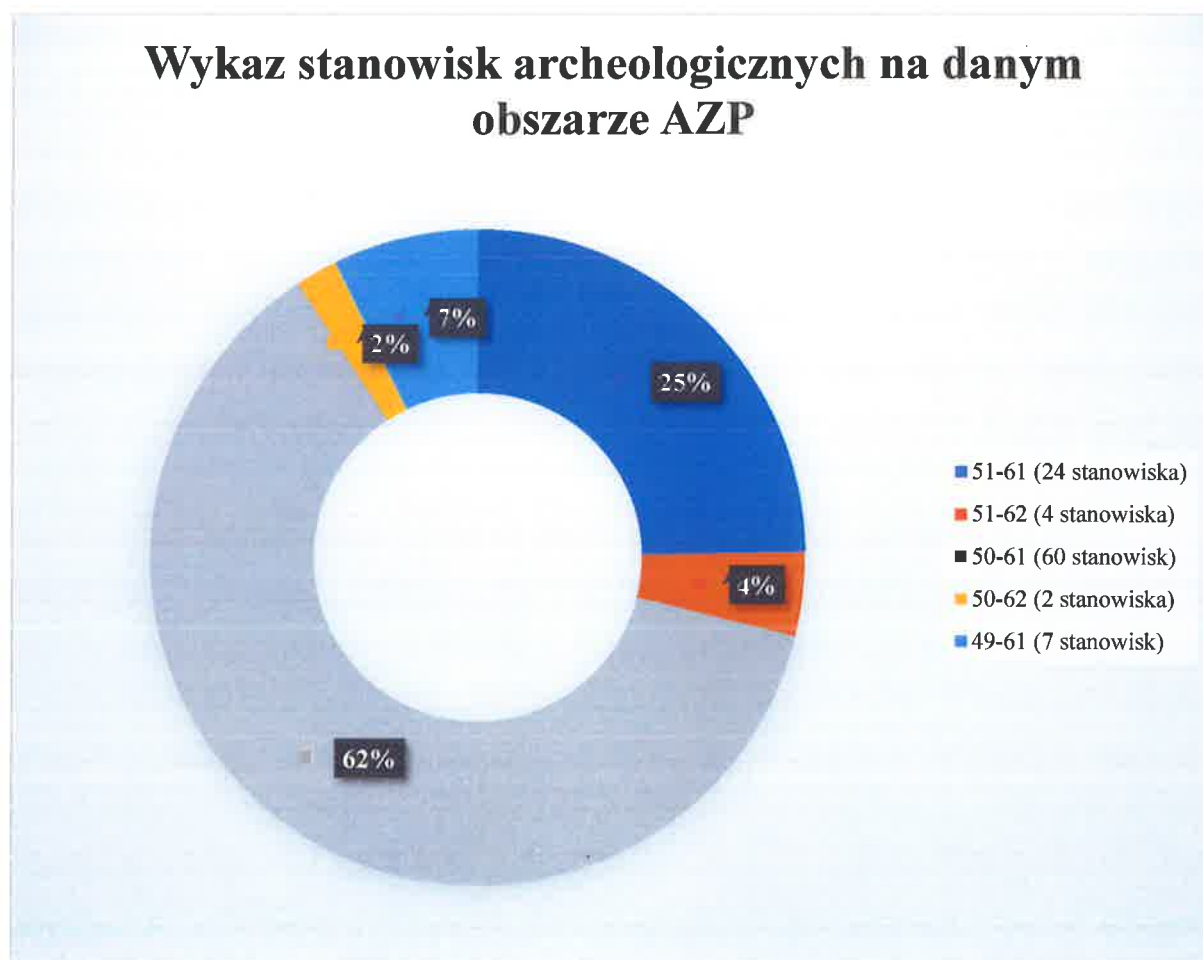
3.4. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Najważniejszą formą ochrony stanowisk archeologicznych jest wpis do rejestru zabytków. Dla zabytków archeologicznych prowadzona jest odrębna księga pod lit. „C”. Zabytki archeologiczne także podlegają krajowej ewidencji zabytków. Ewidencja tworzona jest na podstawie informacji z Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Jest to rozpoczęty w 1978 r. program badawczo – konserwatorski ewidencjonujący stanowiska archeologiczne na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Na potrzeby programu obszar Polski podzielono na prostokątne obszary o określonej powierzchni, które zostały opatrzone dwucyfrowym numerem i kolejno przebadane. Na tej podstawie tworzone były karty ewidencji zabytku archeologicznego (KEZA). Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Jest ona podstawowym narzędziem służącym do ochrony dziedzictwa archeologicznego we wszelkich procesach inwestycyjnych. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych.

O tym czy planowana inwestycja znajduje się na terenie stanowiska archeologicznego lub w strefie ochrony konserwatorskiej zgodnie z art. 7 Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami decydują formy ochrony zabytków. Prócz wpisu do rejestru zabytków, jest to także wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego czy ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ponadto informacje o ochronie danego terenu powinny być zawarte w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, o warunkach zabudowy, o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę Załuski obowiązek sporządzenia ewidencji zabytków archeologicznych znajdujących się na terenie gminy. Ewidencję należy na bieżąco uzupełniać o nowe dane nt. wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP.

W wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych znajduje się 97 stanowisk archeologicznych położonych na terenie gminy Załuski, rozpoznanych w toku badań powierzchniowych w ramach programu: Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), znajdujących się na obszarach: 49-61, 51-61, 51-62, 50-62, 50-61. Poniżej przedstawiono wykres przedstawiający procentowe zagęszczenie stanowisk na danym obszarze. Wynika z niego, że 62% stanowisk znajduje się na obszarze 50-61 (okolice Przyborowic Dolnych i Górnych, Słotwina, Stróżewa, Szczytna, Wrońsk i Załusk). Zlokalizowane tam stanowiska pochodzą z czasów od epoki kamienia, brązu, żelaza, przez starożytność, średniowiecze i nowożytność. Wartym uwagi jest tu częściowo zachowany grób łużycki (kloszowy?) ze stanowiska nr 32 w Przyborowicach Górnych.

Ponadto w trakcie rozbudowy drogi krajowej nr 7 do parametrów drogi ekspresowej, przeprowadzane były prace ziemne, które odsłoniły znane i nieznane dotąd stanowiska archeologiczne. Zostały one ujęte w dokumentacji z 2019 r., autorstwa Karoliny Mochnio, Jakuba Affelskiego, Macieja Trzecieckiego i Mateusza Boguckiego pt. *Opracowanie wyników*

archeologicznych rozpoznawczych badań powierzchniowych na trasie planowanej rozbudowy drogi krajowej nr 7 do parametrów drogi ekspresowej na odcinku Płońsk-Czosnów od km ok 300+000 do ok 334+636. Wyszczególnione tamże stanowiska archeologiczne są obecnie weryfikowane pod kątem włączenia do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Wśród stanowisk położonych na trasie przebudowy drogi znaleziono ślady osadnictwa od czasów pradziejowych po nowożytnie (reprezentowane m. in. przez fragmenty ceramiki naczyniowej znalezionej w okolicach Krocze, Przyborowic Górnych, Szczytników, Szczytna), ale także relikty fortyfikacji polowych z okresu 1914-1918 (okolice Krocze i Stróżewa).

Zasięg stanowisk archeologicznych wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych, nie zawsze jednak dokładnie musi odpowiadać zasięgowi występowania reliktyw archeologicznych. Dlatego, należy go traktować orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne występują także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej i rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

Istotnymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego, budowa dróg). Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali. Podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Powyższy wymóg jest szczególnie ważny podczas takich inwestycji, jak budowa dróg czy obiektów kubaturowych, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.

Przebudowa układów ruralistycznych prowadzi często do naruszenia nawarstwień kulturowych. W związku z tym, wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić

i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te, dzisiaj atrakcyjne pod względem rekreacyjnym, w przeszłości często były miejscem zakładania osad ludzkich. Dostęp do wody stanowił podstawę egzystencji i umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne. Rozwój przemysłu, turystyki, budownictwa mieszkaniowego, może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Z uwagi na rolniczy charakter, na terenie gminy Załuski zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych, jest także głęboka orka pól uprawnych.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Mazowieckiego Konserwatora Zabytków.

3.5. ZABYTKI RUCHOME

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest m.in. do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,

- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W gminie Załuski jest jeden obiekt ruchomy wpisany do rejestru zabytków ruchomych – obraz św. Jana Chrzciciela z kościoła w Kroczewie. Ponadto w ewidencji zabytków ujęto organy, ambonę i obraz Chrystusa – znajdujące się w tym samym kościele.

Według publikacji pt. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 10: Województwo warszawskie, z. 6: Płońsk i okolice, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1979, zawierającej inwentaryzację zabytków wykonaną w 1979 roku, m.in. w kościołach w Kamienicy i Kroczewie, wyszczególniono również inne elementy cennego wyposażenia. W kościele w Kamienicy wymieniono m.in.: kielich z XV w., fundacji Jana z Załusek; puszkę z 1648 r., fundacji Doroty i Adama Porębowskich; lichtarze cynowe z pierwszej połowy XIX w.; ornaty z XVIII i XIX w. Natomiast w kościele w Kroczewie: krucyfiks z XVII w.; krzyż procesyjny z XVIII w.; krzyże ołtarzowe z XIX w.; ornaty z XVIII w. Istnienie i stan zachowania wskazanych obiektów wymaga przeprowadzenia badań.

3.6. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Dziedzictwo niematerialne gminy Załuski stanowi istotny element tożsamości lokalnej społeczności, obejmując tradycje, obrzędy, wiedzę i umiejętności przekazywane z pokolenia na pokolenie. Jego ochrona i promowanie są kluczowe dla zachowania kulturowego bogactwa regionu.

Pierwszym międzynarodowym traktatem poświęconym ochronie dziedzictwa niematerialnego jest Konwencja UNESCO z 17 października 2003 roku. Konwencja kładzie nacisk na ochronę tradycji i przekazów ustnych, w tym języka, sztuk widowiskowych, zwyczajów, rytuałów i obrzędów tradycyjnych, wiedzy i praktyk dotyczących przyrody i wszechświata, a także umiejętności związanych z rzemiosłem tradycyjnym.

Na terenie gminy Załuski działają liczne instytucje, organizacje i stowarzyszenia zaangażowane w promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego m.in.:

Na terenie gminy funkcjonują dwa lokalne stowarzyszenia zajmujące się m. in. propagowaniem historii swoich miejscowości i okolic:

- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Krocze i Okolic, powstało w 2007 roku, jest to organizacja która w statucie, na miejscu pierwszym jako cel swojej działalności, wskazała ochronę dóbr kultury i tradycji. Na stronie internetowej stowarzyszenia publikowane są artykuły popularnonaukowe na tematy związane z Krocze i okolicą np. o historii kościoła, niemieckiego lotniska w Krocze czy o postaciach związanych z miejscowością.
- Stowarzyszenie Przyjaciół Załusk, działa od 2009 roku, jest to organizacja która w statucie, na miejscu pierwszym jako cel swojej działalności, wskazała ochronę dóbr kultury i tradycji. Na stronie internetowej stowarzyszenia publikowane są artykuły popularnonaukowe na tematy związane z historią Załusk.

Dzięki zaangażowaniu lokalnych organizacji i społeczności, dziedzictwo niematerialne gminy Załusk jest pielęgnowane i promowane, co przyczynia się do zachowania unikalnych tradycji i wzmacnia poczucie tożsamości mieszkańców.

4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

4.1. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Kroczewo	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Bolesnej	około połowy XVI w., 1920-1922 r.	nr rej. A-73 z dn. 8.12.1958 r.
2	Kroczewo	Park dworski	XIX w.	nr rej. A-184 z dn. 1.06.1980 r.
3	Szczytno	Dwór i przyległy drzewostan	XVIII/XIX w.	nr rej. A-151 z dn. 3.05.1962 r.
4	Szczytno	Park dworski	początek XX w.	nr rej. A-151 z dn. 30.08.1980 r.
5	Załuski	Aleja robiniowo-lipowa	XIX w.	nr rej. A-185 z dn. 1.06.1980 r.
6	Zdunowo	Zespół podworski: Dwór	około 1910 r.	nr rej. A-186 z dn. 1.06.1980 r.
7	Zdunowo	Zespół podworski: Park krajobrazowy	XVIII/XIX w.	nr rej. A-186 z dn. 1.06.1980 r.
8	Zdunowo	Zespół podworski: Aleja lipowa	XVIII/XIX w.	nr rej. A-186 z dn. 1.06.1980 r.

4.2. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Ochrona dziedzictwa kulturowego stanowi jeden z elementów polityki samorządowej gminy Załuski. Zabytki wymagają systematycznej ewidencji i działań konserwatorskich, aby zapewnić ich zachowanie dla przyszłych pokoleń. W Polsce podstawą prawną ochrony zabytków jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która nakłada na gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków to zbiór informacji o obiektach uznanych za cenne ze względu na swoją wartość historyczną, artystyczną lub naukową, lecz niewpisanych do rejestru zabytków. Stanowi ona podstawowy instrument ochrony dziedzictwa na poziomie lokalnym i umożliwia ujęcie obiektów w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego z odpowiednimi zapisami ochronnymi.

Gminna ewidencja zabytków została założona na podstawie Zarządzenia nr 0050.48.2016 Wójta Gminy Załuski. Dokument ten określa listę obiektów objętych ochroną

oraz stanowi podstawę do podejmowania działań mających na celu ich konserwację i adaptację do współczesnych potrzeb. Ewidencja zabytków nieruchomych została zaktualizowana w 2025 r.

Zabytki nieruchome

ZAŁĄCZNIK nr 1. str. 64

Zabytki archeologiczne

ZAŁĄCZNIK nr 2. str. 66

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dziedzictwo kulturowe gminy Załuski obejmuje szeroki wachlarz wartości materialnych i niematerialnych, w tym zabytki architektoniczne, obiekty sakralne oraz dziedzictwo kulturowe związane z lokalną historią i społecznością. Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym stanowi istotny element polityki rozwoju gminy, zwłaszcza w kontekście zrównoważonego rozwoju, ochrony krajobrazu kulturowego oraz kształtowania tożsamości lokalnej.

Analiza SWOT stanowi narzędzie diagnostyczne umożliwiające ocenę aktualnej sytuacji dziedzictwa kulturowego w gminie, identyfikację kluczowych szans rozwojowych oraz zagrożeń, które mogą wpłynąć na ochronę i popularyzację zasobów kulturowych.

Mocne strony (Strengths):

- Różnorodność zasobu: Na terenie gminy występują zarówno obiekty sakralne, zespoły dworsko-parkowe, jak i kapliczki oraz przykłady architektury drewnianej – świadczące o zróżnicowanym dziedzictwie gminy.
- Relatywnie dobry stan zachowania: Większość obiektów objętych ochroną (zarówno rejestrową, jak i GEZ) znajduje się w stanie dobrym lub dość dobrym.
- Lokalna tożsamość i przywiązanie do tradycji: Widoczne zainteresowanie społeczności lokalnej tematyką dziedzictwa, obecność żywych tradycji i przekazów kulturowych.
- Istniejący program ochrony: Gmina opracowała i wdraża Gminny Program Opieki nad Zabytkami, co stanowi punkt wyjścia dla dalszych działań.
- Aktywność organizacji pozarządowych: Działalność Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Krocze i Okolic, a także Przyjaciół Załusk, wspierających ochronę dziedzictwa.
- Opracowana gminna ewidencja zabytków: Systematycznie aktualizowana ewidencja zabytków, która pozwala na ich skuteczniejszą ochronę i planowanie działań konserwatorskich.
- Dostępność obszarów chronionych: Występowanie obszaru chronionego krajobrazu, który zajmuje około 30% powierzchni gminy, co sprzyja turystyce kulturowej i ekologicznemu zarządzaniu dziedzictwem.

Słabe strony (Weaknesses):

- Zakres ewidencji zabytków: Mała ilość obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- Niedostateczna aktualność MPZP: Istniejące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego nie są dostosowane do aktualnego stanu ochrony zabytków, a część z nich odnosi się do obiektów wykreślonych z GEZ.
- Niedostateczna promocja dziedzictwa: Brak kompleksowej strategii informacyjnej i materiałów promujących lokalne zabytki.
- Brak spójnej polityki w zakresie oznakowania obiektów zabytkowych: Niedostateczne tablice informacyjne i brak oznakowanych obiektów zabytkowych.
- Problemy finansowe właścicieli zabytków: Brak środków na utrzymanie i konserwację obiektów.
- Przekształcenia i rozbiórki obiektów historycznych: Samowolne działania w obrębie zabytków, bez uzgodnień z konserwatorem zabytków (m.in. zjawisko niewłaściwej wymiany stolarki okiennej na stolarkę PCV).
- Brak systematycznego finansowania: Ograniczone środki własne gminy na działania remontowe i konserwatorskie, brak wyodrębnionych funduszy na ochronę dziedzictwa.
- Niewystarczające zaplecze kadrowe: Brak specjalistycznych struktur lub dedykowanej osoby w urzędzie odpowiedzialnej wyłącznie za dziedzictwo kulturowe.

Szanse (Opportunities):

- Możliwość pozyskania środków zewnętrznych: Środki z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, BGK, programy wojewódzkie oraz unijne.
- Rozwój turystyki kulturowej i edukacyjnej: Dziedzictwo może zostać wykorzystane jako zasób promujący gminę, przyczyniając się do rozwoju lokalnej gospodarki i wzmocnienia tożsamości.
- Współpraca międzysektorowa: Możliwość współpracy z powiatem, parafiami, organizacjami pozarządowymi oraz mieszkańcami w zakresie popularyzacji i ochrony dziedzictwa.
- Digitalizacja i promocja: Cyfrowe repozytoria i mapy zabytków mogą poprawić dostępność informacji i zachęcić do inwestowania w obiekty zabytkowe.

- Integracja dziedzictwa kulturowego z polityką turystyczną i gospodarczą: Możliwość włączenia ochrony zabytków do strategii rozwoju gminy.
- Organizacja wydarzeń promujących dziedzictwo: Festiwale, jarmarki i rekonstrukcje historyczne mogą zwiększyć świadomość i zainteresowanie historią regionu.

Zagrożenia (Threats):

- Postępująca degradacja niektórych obiektów: Brak pilnych działań przy kilku zabytkach w złym stanie może doprowadzić do nieodwracalnych strat.
- Presja inwestycyjna i modernizacyjna: Niewłaściwe prace remontowe (np. użycie PVC, tynków typu „baranek”) mogą zaburzyć autentyzm i estetykę krajobrazu kulturowego.
- Zmiana właścicieli i brak świadomości: Utrudniona komunikacja z właścicielami prywatnych obiektów oraz brak wiedzy o obowiązkach wynikających z ochrony konserwatorskiej.
- Brak kompleksowej polityki przestrzennej: Ochrona dziedzictwa nie jest wystarczająco zintegrowana z planowaniem przestrzennym i strategią rozwoju gminy.

Analiza SWOT ukazuje, że dziedzictwo kulturowe Gminy Załuski, mimo ograniczonego zakresu formalnej ochrony konserwatorskiej, posiada istotny potencjał zarówno w sferze materialnej, jak i niematerialnej. Różnorodność zasobu – obejmująca zespoły dworsko-parkowe, kapliczki, architekturę drewnianą i tradycje lokalne – stanowi podstawę do budowania tożsamości kulturowej mieszkańców oraz tworzenia zrównoważonej oferty turystyczno-edukacyjnej.

Do mocnych stron gminy należy zaliczyć relatywnie dobry stan zachowania większości obiektów oraz istniejące podstawy formalne: aktualna GEZ i przyjęty Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Jednocześnie ujawniono istotne słabości – w tym niewystarczające środki finansowe, brak aktualizacji MPZP pod kątem ochrony dziedzictwa oraz ograniczoną promocję i oznakowanie obiektów zabytkowych.

Zidentyfikowane szanse, takie jak dostępność środków krajowych i unijnych, rosnące zainteresowanie turystyką kulturową oraz możliwość współpracy z organizacjami lokalnymi, mogą istotnie wzmocnić system ochrony dziedzictwa. Należy jednak przeciwdziałać zagrożeniom wynikającym z postępującej degradacji obiektów, niekontrolowanych działań modernizacyjnych oraz słabej integracji polityki ochrony dziedzictwa z planowaniem przestrzennym i strategią rozwoju gminy.

Wnioski z analizy wskazują na konieczność opracowania bardziej zintegrowanej polityki dziedzictwa, powiązanej z polityką przestrzenną, mieszkaniową, edukacyjną i promocyjną, a także wzmocnienie zaplecza organizacyjnego i kompetencyjnego gminy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym.

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Załuski na lata 2025-2028 stanowi dokument określający kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Program bazuje na ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz wytycznych Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Jego celem jest zapewnienie skutecznej ochrony, zachowania i promocji zabytków nieruchomych, ruchomych, archeologicznych oraz dziedzictwa niematerialnego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego ma kluczowe znaczenie dla zachowania tożsamości lokalnej, podniesienia atrakcyjności turystycznej oraz wspierania zrównoważonego rozwoju gminy. Program zakłada współpracę samorządu, instytucji kultury, organizacji pozarządowych oraz mieszkańców w realizacji założeń programowych. Na podstawie przeprowadzonej analizy SWOT określono kluczowe priorytety GPOZ:

1. Ochrona i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego
2. Dokumentacja i monitoring
3. Zintegrowane zarządzanie dziedzictwem
4. Finansowanie ochrony zabytków
5. Zrównoważone kształtowanie krajobrazu kulturowego
6. Edukacja i promocja dziedzictwa kulturowego
7. Rozwój turystyki kulturowej
8. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

OCHRONA I REWITALIZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
Zapewnienie skutecznej ochrony zabytków znajdujących się w Gminnej ewidencji zabytków poprzez działania konserwatorskie, rewitalizacyjne i adaptacyjne. Program przewiduje wsparcie dla właścicieli prywatnych poprzez dotacje, doradztwo konserwatorskie i ulgi podatkowe.
KIERUNKI DZIAŁAŃ
Realizacja prac remontowo-konserwatorskich w obiektach będących własnością gminy.
Tworzenie mechanizmów finansowych wspierających prywatnych właścicieli zabytków (dotacje, ulgi podatkowe, doradztwo konserwatorskie).
Wzmocnienie ochrony drewnianej architektury poprzez kompleksowe wsparcie doradcze i organizacyjne dla właścicieli obiektów zabytkowych, obejmujące pomoc w pozyskaniu funduszy konserwatorskich, szkolenia z zakresu właściwej pielęgnacji i użytkowania

obiektów drewnianych oraz wdrożenie regularnych inspekcji technicznych w ramach aktualizacji gminnej ewidencji zabytków.

Przeprowadzenie regularnych prac porządkowych na zabytkowych cmentarzach, obejmujących usuwanie roślinności inwazyjnej oraz zabezpieczenie nagrobków. Równoległe wykonanie badań historycznych i inwentaryzacji nagrobków w celu dokumentacji oraz identyfikacji obiektów wymagających pilnej ochrony.

DOKUMENTACJA I MONITORING

Regularna aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, wprowadzenie nowoczesnych metod dokumentacji (fotogrametria, skanowanie 3D), wdrażanie systemu oceny stanu technicznego obiektów.

KIERUNKI DZIAŁAŃ

Regularna aktualizacja GEZ oraz ewidencja nowych obiektów o wartości historycznej.

Systematyczna ocena stanu technicznego obiektów w celu przeciwdziałania degradacji i zniszczeniom.

Identyfikacja zagrożonych obiektów, dokumentacja obiektów w złym stanie technicznym oraz propozycje działań naprawczych.

Wykorzystanie nowoczesnych metod digitalizacji do rejestrowania i archiwizowania stanu zabytków.

Digitalizacja i upowszechnianie wiedzy poprzez utworzenie interaktywnej bazy zabytków gminy, dostępnej online.

Aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Załuski w kontekście nowych zagrożeń i praktyk.

Opracowanie lub aktualizacja indywidualnych planów ochrony dla kolejnych budynków wpisanych do rejestru zabytków.

ZINTEGROWANE ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM

Skuteczna ochrona i wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego wymaga spójnych działań wielu podmiotów – samorządu, instytucji publicznych, właścicieli obiektów, organizacji społecznych oraz mieszkańców. Priorytet ten zakłada rozwój mechanizmów koordynacji i współpracy między wszystkimi uczestnikami procesu zarządzania dziedzictwem, z uwzględnieniem powiązań z planowaniem przestrzennym, rewitalizacją, polityką mieszkaniową i turystyką.

KIERUNKI DZIAŁAŃ

Współpraca ze służbami konserwatorskimi oraz Narodowym Instytutem Dziedzictwa w zakresie monitorowania zagrożeń.

Tworzenie programów partnerskich z organizacjami pozarządowymi i instytucjami naukowymi.

Wzmocnienie systemu doradztwa dla właścicieli zabytków, obejmującego konsultacje konserwatorskie i pomoc w pozyskiwaniu dotacji.

Monitoring zagrożeń – utworzenie systemu oceny stanu zabytków, w tym katalogowania obiektów wymagających interwencji.

FINANSOWANIE OCHRONY ZABYTEKÓW
Pozyskiwanie środków z funduszy krajowych, unijnych oraz mechanizmów wsparcia dla właścicieli prywatnych obiektów zabytkowych.
KIERUNKI DZIAŁAŃ
Tworzenie programów wsparcia finansowego dla właścicieli obiektów zabytkowych.
Aktywne pozyskiwanie funduszy krajowych i unijnych na ochronę zabytków.
Stworzenie gminnego funduszu ochrony zabytków i uruchomienie mechanizmów wsparcia dla właścicieli prywatnych i instytucji.
Zachęty finansowe dla właścicieli zabytków, takie jak ulgi podatkowe czy dotacje na prace konserwatorskie.
Partnerstwa publiczno-prywatne – zachęcanie do współpracy inwestorów, przedsiębiorców i organizacji pozarządowych.

ZRÓWNOWAŻONE KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
Ochrona historycznych układów przestrzennych poprzez regulacje planistyczne, kontrolę inwestycji oraz wsparcie działań rewitalizacyjnych.
KIERUNKI DZIAŁAŃ
Uwzględnienie ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.
Przeprowadzenie szczegółowych analiz historycznych i przestrzennych w celu identyfikacji i objęcia ochroną wartościowych układów ruralistycznych.
Regulacja zasad rewitalizacji i nowych inwestycji w historycznych układach ruralistycznych.
Konsultacje społeczne dotyczące projektów ingerujących w krajobraz kulturowy gminy.
Ochrona krajobrazu kulturowego poprzez minimalizację negatywnego wpływu nowoczesnej zabudowy.

EDUKACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
Podnoszenie świadomości mieszkańców poprzez programy edukacyjne, warsztaty, konferencje oraz publikacje popularyzujące lokalne dziedzictwo.
KIERUNKI DZIAŁAŃ
Organizowanie szkoleń dla właścicieli zabytków na temat zasad konserwacji i dostępnych form wsparcia.
Publikacje i wydarzenia promujące historię gminy, w tym organizacja seminariów, prelekcji i konferencji.
Współpraca z placówkami edukacyjnymi w celu wprowadzania prelekcji na temat ochrony zabytków.
Współpraca z organizacjami turystycznymi oraz instytucjami związanymi z opieką i promocją dziedzictwa kulturowego w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie gminy.
Promocja lokalnego dziedzictwa poprzez publikację interaktywnych map zabytków, materiałów promocyjnych i aplikacji mobilnej.

ROZWÓJ TURYSTYKI KULTUROWEJ
Tworzenie lokalnych szlaków historycznych, oznakowanie zabytków, organizowanie wydarzeń promujących historię i kulturę regionu.
KIERUNKI DZIAŁAŃ
Stworzenie strategii rozwoju turystyki kulturowej w oparciu o lokalne dziedzictwo.
Stworzenie interaktywnej mapy dziedzictwa gminy z informacjami o zabytkach i trasach turystycznych.
Współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie promocji gminy.
Organizowanie wydarzeń kulturalnych podkreślających walory historyczne gminy.

OCHRONA NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
Identyfikacja i rejestracja najcenniejszych przejawów dziedzictwa niematerialnego. Ważnym aspektem jest także wsparcie działań edukacyjnych i promocyjnych, które pozwolą na przekazywanie tych wartości kolejnym pokoleniom.
KIERUNKI DZIAŁAŃ
Dokumentacja i archiwizacja poprzez nagrania wywiadów z najstarszymi mieszkańcami, digitalizacja zbiorów (fotografie, nagrania audio i wideo) oraz opracowanie publikacji dotyczących lokalnej kultury i historii.
Wsparcie dla inicjatyw społecznych zajmujących się ochroną dziedzictwa niematerialnego.
Organizacja festiwali i wydarzeń tematycznych promujących lokalną historię i kulturę.
Tworzenie lokalnej bazy wiedzy poprzez opracowanie cyfrowego archiwum tradycji regionu dostępnego dla mieszkańców i badaczy.
Wsparcie tradycyjnych rzemiosł i sztuki ludowej – organizacja warsztatów i szkoleń dla mieszkańców oraz współpraca z twórcami ludowymi.
Promowanie lokalnych tradycji w życiu społecznym, włączenie elementów dziedzictwa niematerialnego do wydarzeń kulturalnych, festiwali oraz programów edukacyjnych.

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Załuski wymaga zastosowania skutecznych narzędzi prawnych, finansowych, organizacyjnych, planistycznych i kontrolnych, które zapewnią kompleksową ochronę dziedzictwa kulturowego. Program opiera się na współpracy pomiędzy samorządem, instytucjami państwowymi, organizacjami pozarządowymi oraz właścicielami obiektów zabytkowych, co gwarantuje jego skuteczność i długofalowe efekty.

Realizacja programu opiera się na trzech filarach zarządzania:

1. Rada Gminy Załuski – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania z jego realizacji co dwa lata.
2. Wójt Gminy Załuski – odpowiada za przygotowanie, nadzorowanie i koordynowanie realizacji Programu.
3. Urząd Gminy Załuski oraz jednostki organizacyjne – zajmują się bieżącą realizacją zadań wynikających z Programu.

Aby wzmocnić efektywność zarządzania, należy:

- Wyznaczyć konkretną komórkę organizacyjną Urzędu Gminy do nadzorowania realizacji Programu,
- Zacieśnić współpracę z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w celu uzyskania doradztwa oraz wspólnego monitorowania obiektów zabytkowych,
- Wprowadzić długofalowe porozumienie na podstawie art. 96 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, aby usprawnić procedury związane z ochroną zabytków.

Instrumenty realizacji Programu

A. Ścisła współpraca samorządu z instytucjami i społecznością lokalną

Efektywna realizacja Programu wymaga aktywnego zaangażowania wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za ochronę zabytków:

- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

- Narodowego Instytutu Dziedzictwa,
- właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych,
- parafii i wspólnot religijnych,
- organizacji pozarządowych i stowarzyszeń regionalnych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego.

B. Działania własne władz samorządowych

1. Prawne

- Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnych aktach prawnych, w tym w Miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego (MPZP),
- Kontrola inwestycji budowlanych, aby nie naruszały wartości historycznych i krajobrazowych,
- Opracowanie zasad ochrony układów ruralistycznych i historycznych struktur przestrzennych.

2. Finansowe

- Dotacje dla właścicieli zabytków na konserwację, restaurację i adaptację obiektów,
- Ulgi podatkowe i zachęty finansowe dla inwestorów zachowujących historyczny charakter budynków,
- Stworzenie Gminnego Funduszu Ochrony Zabytków jako lokalnego źródła wsparcia.

3. Programowe

- Tworzenie i realizacja gminnych projektów edukacyjnych i promocyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym,
- Wdrażanie lokalnych inicjatyw ochrony i rewitalizacji zabytków.

C. Pozyskiwanie środków zewnętrznych

- Fundusze Unii Europejskiej oraz środki europejskie,
- Środki krajowe (dotacje z BGK, MKiDN, Narodowego Instytutu Dziedzictwa, województwa),
- Programy rewitalizacyjne realizowane z funduszy rządowych i prywatnych.

System monitoringu i ewaluacji programu

Realizacja Gminnego programu opieki nad zabytkami będzie podlegała stałemu nadzorowi i ocenie. System monitoringu i ewaluacji obejmuje:

1. Systematyczną ocenę realizacji działań:
 - Co dwa lata Wójt Gminy Załuski sporządza sprawozdanie z realizacji Programu, które zostanie przedstawione Radzie Gminy Załuski,
 - Okresowa aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, uwzględniająca zmiany w stanie technicznym obiektów oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego.
2. Monitoring stanu zachowania zabytków:
 - Prowadzenie systematycznych inspekcji technicznych obiektów wpisanych do GEZ,
 - Wdrażanie systemu oceny ryzyka dla obiektów zagrożonych degradacją.
3. Ocenę skuteczności działań:
 - Raporty monitoringowe uwzględniające zakres podjętych prac konserwatorskich, skalę wsparcia finansowego oraz efekty edukacyjne i promocyjne,
 - Analiza efektywności pozyskiwania funduszy – monitoring środków uzyskanych z zewnętrznych źródeł finansowania.
4. Aktualizację Programu:
 - Kolejna edycja Gminnego programu opieki nad zabytkami powinna zostać opracowana po czterech latach od jego uchwalenia,
 - Na podstawie wyników ewaluacji i zgłoszonych uwag możliwe będzie dostosowanie priorytetów i narzędzi ochrony zabytków do nowych wyzwań.

Instrumentarium realizacji Programu opiera się na kompleksowych narzędziach zarządzania, finansowania i monitorowania ochrony zabytków. Kluczowe znaczenie mają:

- Zapewnienie stabilnych źródeł finansowania ochrony zabytków, w tym funduszy krajowych i unijnych,
- Ścisła współpraca samorządu z instytucjami kultury i społecznością lokalną,

- Regularna kontrola stanu zabytków oraz ich systematyczna dokumentacja,
- Mechanizmy oceny skuteczności działań i możliwość aktualizacji Programu.

Dzięki wdrożeniu powyższych rozwiązań, Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Załuski stanie się skutecznym narzędziem ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Kryteria ilościowe (mieralne wskaźniki realizacji Programu):

1. Liczba obiektów poddanych pracom konserwatorskim – określenie liczby zabytków, które zostały objęte ochroną poprzez remonty, renowację, konserwację lub adaptację.
2. Liczba nowych obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków – uwzględnienie działań na rzecz rozszerzenia ochrony konserwatorskiej.
3. Liczba przyznanych dotacji na remonty zabytków – analiza wsparcia finansowego udzielonego właścicielom zabytków (publicznym i prywatnym).
4. Liczba przeprowadzonych kontroli stanu zabytków – weryfikacja, czy prowadzone są regularne przeglądy konserwatorskie oraz monitoring stanu technicznego.
5. Liczba działań edukacyjnych i promocyjnych – liczba zorganizowanych warsztatów, konferencji, publikacji oraz wydarzeń popularyzujących dziedzictwo kulturowe.
6. Liczba projektów dofinansowanych ze środków zewnętrznych – liczba aplikacji o środki krajowe, unijne lub z funduszy organizacji pozarządowych (skuteczne i nieotrzymane).

Kryteria jakościowe:

1. Stan zachowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem Programu
 - Przegląd obiektów, które otrzymały dofinansowanie na prace konserwatorskie i renowacyjne.
 - Ocena stopnia zrealizowania działań (np. w skali: zrealizowane / w trakcie / niezrealizowane).
 - Porównanie stanu technicznego obiektów sprzed i po przeprowadzeniu działań konserwatorskich (na podstawie dokumentacji fotograficznej i opisowej).
2. Stopień wdrażania zaleceń konserwatorskich
 - Analiza, czy właściciele obiektów stosują się do zaleceń Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i innych organów ochrony dziedzictwa.
 - Ocena liczby przypadków nieprzestrzegania zaleceń, prowadzących do degradacji obiektów.
3. Skuteczność działań edukacyjnych i promocyjnych

- Liczba zorganizowanych wydarzeń edukacyjnych i kulturalnych (np. warsztatów, prelekcji, festiwali).
 - Liczba uczestników wydarzeń w porównaniu do poprzednich lat.
 - Liczba wydanych publikacji lub materiałów promocyjnych związanych z ochroną zabytków.
4. Efektywność systemu dotacyjnego i ulg dla właścicieli zabytków
- Liczba złożonych i pozytywnie rozpatrzonych wniosków o dotacje.
 - Procent wykorzystanych środków finansowych przeznaczonych na ochronę zabytków.
 - Średni czas oczekiwania na decyzję w sprawie wsparcia finansowego.
5. Stopień realizacji zapisów Programu w polityce przestrzennej gminy
- Czy w Miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego uwzględniono zasady ochrony zabytków?
 - Liczba decyzji o warunkach zabudowy wydanych dla terenów objętych ochroną konserwatorską.
 - Liczba przypadków interwencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w związku z niezgodnymi inwestycjami.
6. Wykorzystanie środków zewnętrznych na ochronę zabytków
- Liczba pozyskanych dotacji z funduszy krajowych i unijnych.
 - Porównanie kwoty uzyskanych środków w stosunku do planowanych działań.

Metody oceny realizacji programu

Aby skutecznie monitorować realizację Programu, zastosowane zostaną różne metody ewaluacji, w tym:

1. Przegląd sprawozdań i dokumentacji – analiza raportów konserwatorskich, dokumentów z realizacji projektów, decyzji administracyjnych oraz wykazów dotacji.
2. Kontrola terenowa – wizytacje w wybranych obiektach zabytkowych, ocena jakości przeprowadzonych prac konserwatorskich.
3. Analiza wskaźników ilościowych – porównanie danych z lat ubiegłych oraz zestawienie ich z celami Programu.
4. Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków i NID – weryfikacja, czy Program jest realizowany zgodnie z aktualnymi wytycznymi i dobrą praktyką konserwatorską.

Raportowanie i aktualizacja Programu

Zgodnie z ustawowymi wymogami, ocena realizacji Programu będzie przeprowadzana co dwa lata, a Wójt przedstawi Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania działań oraz rekomendacje na kolejne lata.

Na podstawie zgromadzonych danych możliwe będzie wskazanie obszarów wymagających korekty, a także propozycji aktualizacji Programu na kolejne lata. Wnioski z oceny powinny wpłynąć na:

- Zwiększenie efektywności podejmowanych działań,
- Dostosowanie strategii ochrony zabytków do nowych wyzwań,
- Lepsze wykorzystanie dostępnych narzędzi finansowania.

Aktualizacja Programu może zostać przeprowadzona w przypadku istotnych zmian prawnych, pojawienia się nowych zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego, a także w wyniku uzyskania nowych źródeł finansowania.

Ocena realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami jest kluczowym elementem zarządzania dziedzictwem kulturowym w gminie Załuski. Przyjęcie mierzalnych wskaźników oraz cykliczne raportowanie pozwoli na efektywne zarządzanie programem, identyfikację problemów i skuteczne planowanie przyszłych działań. Regularne monitorowanie i ewaluacja działań ochronnych zapewnią ciągłe doskonalenie polityki konserwatorskiej, co w efekcie przełoży się na skuteczniejszą ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego gminy.

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

9.1. DOTACJE I FINANSOWANIE ZE ŚRODKÓW KRAJOWYCH

1. Dotacje z budżetu Gminy

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, gmina może przeznaczać własne środki na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zasady udzielania dotacji:

- Dofinansowanie może obejmować do 50% nakładów koniecznych, a w wyjątkowych przypadkach nawet 100% (np. w przypadku zabytków o wyjątkowej wartości historycznej).
- Dotacje mogą być udzielane na prace zabezpieczające, konserwatorskie i restauratorskie, a także na zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych.
- O dotacje mogą ubiegać się właściciele i zarządcy zabytków, w tym osoby fizyczne, wspólnoty mieszkaniowe, instytucje kultury, organizacje pozarządowe i parafie.
- Gmina może także przeznaczać środki na prace dokumentacyjne, np. ekspertyzy techniczne, badania konserwatorskie, projekty budowlane.

1. Dotacje wojewódzkie

Program „Mazowsze dla Zabytków” to inicjatywa Samorządu Województwa Mazowieckiego wspierająca prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie województwa mazowieckiego. Jest to istotne źródło finansowania, z którego mogą korzystać właściciele i zarządcy zabytków z gminy Załuski.

Dotacje mogą obejmować prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane, które przyczyniają się do ochrony i zachowania substancji zabytkowej.

Wsparcie dotyczy wyłącznie obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zadania muszą być realizowane w roku budżetowym, na który została przyznana dotacja.

Maksymalna wysokość dotacji jest ustalana corocznie w zależności od dostępnych środków budżetowych.

2. Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Właściciele zabytków wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o dofinansowanie z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zasady udzielania wsparcia:

- Dotacja może wynosić do 50% nakładów koniecznych, a w szczególnych przypadkach nawet 100%.
- Refundacja kosztów poniesionych w okresie do trzech lat wstecz.
- Dotacje mogą obejmować konserwację, remonty, badania architektoniczne, modernizację instalacji i prace zabezpieczające.

3. Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN)

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego na 2025 r. ogłosiło szereg programów mających na celu wspieranie i rozwój różnych obszarów kultury w Polsce. Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę wybranych programów, które mogą być istotne dla gminy Załuski:

1. Ochrona zabytków: Program ten ma na celu zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.
2. Kultura ludowa i tradycyjna: Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, ich transformacjami oraz współczesnymi kontekstami. Dotacje przeznaczone są na działania edukacyjne, warsztaty, kursy, seminaria oraz popularyzację unikalnych elementów kultur tradycyjnych.
3. Kultura cyfrowa: Program ten ma na celu zwiększenie liczby dostępnych zasobów dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej oraz umożliwienie ich ponownego wykorzystania. W ramach programu można realizować zadania dotyczące cyfryzacji dziedzictwa kulturowego, obejmujące digitalizację i udostępnianie w Internecie zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych oraz archiwalnych.
4. Infrastruktura domów kultury: Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki

w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

5. Edukacja kulturalna: Program wspiera projekty z zakresu edukacji kulturalnej, mające na celu rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych różnych grup społecznych, w tym dzieci i młodzieży.
6. Partnerstwo dla książki: Celem programu jest wspieranie przedsięwzięć promujących czytelnictwo oraz rozwijających kompetencje czytelnicze w społeczeństwie.
7. Infrastruktura kultury: Program ma na celu wsparcie inwestycji w infrastrukturę kultury, w tym modernizację i rozbudowę obiektów służących działalności kulturalnej.

Dla gminy Załuski szczególnie istotne mogą być programy „Ochrona zabytków”, „Kultura ludowa i tradycyjna” oraz „Kultura cyfrowa”, które bezpośrednio wspierają działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, promocją lokalnych tradycji oraz cyfryzacją zasobów kulturowych. Wnioski do ogłoszonych programów można składać elektronicznie za pośrednictwem Systemu Obsługi Programów MKiDN (SOP).

4. Rządowy Program Odbudowy Zabytków – Polski Ład dla Kultury

Program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie jest przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace.

Dofinansowanie będzie wynosić maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej trzech kategorii:

- do 150 000 zł
- do 500 000 zł
- do 3 500 000 zł.

5. Fundusz Kościelny

Dotacje przeznaczone na prace konserwatorskie przy zabytkowych kościołach i kaplicach. Możliwe wsparcie na remont dachów, osuszanie, konserwację polichromii i wyposażenia wewnątrz.

9.2. ŚRODKI EUROPEJSKIE I FUNDUSZE ZEWNĘTRZNE

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS) - Priorytet VII „Kultura”

W ramach tego priorytetu, będą wspierane inwestycje w celu wzmocnienia wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne.

Osiągnięcie tego celu zostanie zapewnione poprzez ukierunkowane wsparcie w dwóch obszarach:

- Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej);
- Obszar 2: Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na lata 2021-2027. Zasadniczą różnicą ww. programów jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;

- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

Wsparcie na ochronę dziedzictwa kulturowego, finansowane przez kraje EOG.

Priorytety:

- Renowacja obiektów zabytkowych,
- Digitalizacja dziedzictwa kulturowego,
- Edukacja i promocja lokalnej historii.

9.3. PARTNERSTWA PUBLICZNO-PRYWATNE I INICJATYWY LOKALNE

1. Partnerstwa publiczno-prywatne (PPP)

- Współpraca samorządu z podmiotami prywatnymi w celu rewitalizacji zabytków,
- Możliwość udostępniania zabytków na potrzeby usług turystycznych i kulturalnych,

2. Lokalne zbiórki i crowdfunding

- Możliwość organizowania zbiórek publicznych na rzecz ratowania lokalnych zabytków,
- Kampanie społeczne w mediach internetowych i lokalnych.

3. Fundusze od organizacji pozarządowych

- Stowarzyszenia i fundacje wspierające ochronę dziedzictwa mogą oferować dofinansowania lub granty.

Najważniejsze źródła finansowania dla gminy Załuski:

- Dotacje gminne, wojewódzkie i krajowe – podstawowe źródło wsparcia dla zabytków w gminie,
- Fundusze unijne – możliwość finansowania większych projektów infrastrukturalnych,
- Programy MKiDN – szczególnie ważne dla ochrony dziedzictwa niematerialnego i obiektów zabytkowych,

- Rządowy Program Odbudowy Zabytków – duże wsparcie dla obiektów gminnych i parafialnych,
- Mechanizm EOG – możliwość pozyskania grantów na ochronę zabytków.

Dobrym rozwiązaniem jest stworzenie *Strategii pozyskiwania środków na zabytki*, obejmującą aktywny monitoring dostępnych dotacji oraz doradztwo dla właścicieli zabytków w zakresie aplikowania o fundusze.

10. PODSUMOWANIE

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Załuski na lata 2025-2028 jest kluczowym dokumentem strategicznym określającym priorytety i działania w zakresie ochrony, konserwacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Dokument ten powstał zgodnie z wymogami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a jego celem jest skuteczne zarządzanie i ochrona dóbr kultury znajdujących się na terenie gminy.

Program uwzględnia zarówno aspekty materialnego dziedzictwa – zabytkowe budynki, zespoły dworskie i ślady osadnictwa – jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, obejmującego lokalne tradycje, obrzędy oraz rzemiosło. Jednocześnie podkreśla rolę społeczności lokalnej oraz konieczność zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz ochrony i popularyzacji dziedzictwa.

Główne cele Programu to:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- wzmacnianie świadomości społecznej na temat wartości dziedzictwa kulturowego,
- wspieranie działań rewitalizacyjnych i ochronnych, w tym cyfryzacja zasobów zabytkowych,
- rozwój turystyki kulturowej oraz promocja zasobów dziedzictwa,
- zwiększenie dostępności do funduszy krajowych i europejskich na działania konserwatorskie.

Program wskazuje konkretne działania i mechanizmy realizacji, w tym instrumenty prawne, finansowe i organizacyjne. Zakłada także ścisłą współpracę samorządu z instytucjami ochrony zabytków, organizacjami pozarządowymi, społecznościami lokalnymi oraz sektorem prywatnym.

Ważnym elementem Programu jest również określenie źródeł finansowania działań, obejmujących m.in. dotacje samorządowe, fundusze rządowe, programy Unii Europejskiej oraz środki prywatne. Opracowano także mechanizmy monitoringu i oceny realizacji Programu, co pozwoli na bieżące dostosowywanie działań do aktualnych potrzeb i wyzwań.

Realizacja Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2025-2028 przyczyni się do poprawy stanu dziedzictwa kulturowego gminy Załuski, jego lepszego wykorzystania

w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz integracji ochrony zabytków z innymi politykami rozwoju gminy.

Program podkreśla, że dziedzictwo kulturowe nie jest jedynie obciążeniem, lecz zasobem, który może stanowić istotny atut w budowaniu atrakcyjności gminy, wzmacnianiu lokalnej tożsamości oraz przyczynianiu się do zrównoważonego rozwoju.

11. ZAŁĄCZNIKI

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY ZAŁUSKI – ZABYTKI NIERUCHOME

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
1	Falbogi Wielkie	Kapliczka	połowa XIX w. (?)	GEZ
2	Kamienica	Kościół parafialny pw. Opatrzności Bożej	1936 r.	WEZ
3	Kamienica	Dzwonnica	lata 60. XX w.	WEZ
4	Kamienica	Cmentarz parafialny	2. połowa XIX w.	WEZ
5	Kroczewo	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Bolesnej	około połowy XVI w., 1920-1922 r.	nr rej. A-73 z dn. 8.12.1958
6	Kroczewo	Cmentarz przykościelny	XIV-XV w. (?)	GEZ
7	Kroczewo	Plebania	około 1920 r.	GEZ
8	Kroczewo	Budynek gospodarczy przy plebanii	prawdopodobnie 1920- 1922 r.	GEZ
9	Kroczewo	Park dworski	XIX w.	nr rej. A-184 z dn. 1.06.1980
10	Kroczewo	Młyn	okres międzywojenny XX w.	WEZ
11	Kroczewo	Cmentarz parafialny	1. połowa XIX w.	WEZ
12	Kroczewo	Kapliczka	1862 r.	GEZ
13	Słotwin	Budynek handlowo-usługowy	około 1930 r.	GEZ
14	Szczytno	Dwór	XVIII/XIX w.	nr rej. A-151 z dn. 3.05.1962
15	Szczytno	Park dworski	początek XX w.	nr rej. A-151 z dn. 30.08.1980 r.
16	Wojny	Dom mieszkalny	około 1914 r.	WEZ
17	Załuski	Aleja robinowo-lipowa	XIX w.	nr rej. A-185 z dn. 1.06.1980
18	Załuski	Park krajobrazowy	XIX w.	WEZ

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Forma ochrony
19	Zdunowo	Dwór	około 1910 r.	nr rej. A-186 z dn. 1.06.1980
20	Zdunowo	Park krajobrazowy	XVIII/XIX w.	nr rej. A-186 z dn. 1.06.1980
21	Zdunowo	Aleja lipowa	XVIII/XIX w.	nr rej. A-186 z dn. 1.06.1980

GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW GMINY ZAŁUSKI – ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

(na podstawie ewidencji Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Ciechanowie)

1. Sadówiec (przysiółek Dłutówek) Dłutówek 1 (51-61:22)
2. Sadówiec (przysiółek Dłutówek) Dłutówek 2 (51-61:23)
3. Falbogi Wielkie 1 (51-62:2)
4. Falbogi Wielkie 2 (51-62:3)
5. Gostolin 1 (51-61:7)
6. Kamienica 1 (51-61:17)
7. Kamienica 2 (51-61:18)
8. Kamienica Mała 1 (51-61:8)
9. Kamienica Mała 2 (51-61:9)
10. Kamienica Mała 3 (51-61:10)
11. Kamienica Mała 4 (51-61:11)
12. Kamienica Mała 5 (51-61:12)
13. Kroczewo 1 (51-62:1)
14. Naborówiec Folwark 1 (51-61:31)
15. Naborówiec Folwark 2 (51-61:32)
16. Naborowo 1 (51-61:19)
17. Naborowo 2 (51-61:20)
18. Naborowo 3 (51-61:21)
19. Przyborowice Dolne 1 (50-61:9)
20. Przyborowice Dolne 2 (50-61:19)
21. Przyborowice Dolne 3 (50-61:20)
22. Przyborowice Dolne 4 (50-61:21)
23. Przyborowice Dolne 5 (50-61:22)
24. Przyborowice Dolne 6 (50-61:23)
25. Przyborowice Górne 1 (50-61:10)
26. Przyborowice Górne 2 (50-61:11)
27. Przyborowice Górne 3 (50-61:12)
28. Przyborowice Górne 4 (50-61:13)

29. Przyborowice Górne 5 (50-61:14)
30. Przyborowice Górne 6 (50-61:15)
31. Przyborowice Górne 7 (50-61:16)
32. Przyborowice Górne 8 (50-61:17)
33. Przyborowice Górne 9 (50-61:18)
34. Przyborowice Górne 10 (50-61:24)
35. Przyborowice Górne 11 (50-61:25)
36. Przyborowice Górne 12 (50-61:26)
37. Przyborowice Górne 13 (50-61:27)
38. Przyborowice Górne 14 (50-61:28)
39. Przyborowice Górne 15 (50-61:32)
40. Przyborowice Górne 16 (50-61:33)
41. Przyborowice Górne 17 (50-61:34)
42. Przyborowice Górne 18 (50-61:35)
43. Przyborowice Górne 19 (50-61:36)
44. Przyborowice Górne 20 (50-61:37)
45. Przyborowice Górne 21 (50-61:38) – w rzeczywistości Karolinowo, dz. 28, 29,30
46. Słotwin 1 (50-61:48)
47. Słotwin 2 (50-61:49)
48. Słotwin 3 (50-61:50)
49. Słotwin 4 (50-61:51)
50. Słotwin (1) (50-61:52) – na karcie jako Krysk Nowy, gm. Naruszewo
51. Słotwin 5 (50-61:57)
52. Słotwin 6 (50-61:63)
53. Słotwin 7 (50-61:64)
54. Słotwin 8 (50-61:65)
55. Słotwin 9 (50-61:66)
56. Słotwin 10 (50-61:67)
57. Smulska 1 (50-62:7)
58. Smulska 2 (50-62:8)
59. Stróżewo 1 (50-61:31)
60. Stróżewo 2 (50-61:45)
61. Stróżewo 3 (50-61:46)
62. Stróżewo 4 (50-61:47)

63. Stróżewo 5 (50-61:58)
64. Stróżewo 6 (50-61:59)
65. Stróżewo 1 (51-61:3)
66. Szczytno 1 (50-61:2)
67. Szczytno 2 (50-61:3)
68. Szczytno 3 (50-61:4)
69. Szczytno 4 (50-61:5)
70. Szczytno 5 (50-61:6)
71. Szczytniki 16 (49-61:1)
72. Szczytniki/Szczytno 8 (49-61:2)
73. Wojny 1 (51-62:4)
74. Wrońska 1 (49-61:37)
75. Wrońska 2 (49-61:38)
76. Wrońska 3 (49-61:39)
77. Wrońska 4 (49-61:40)
78. Wrońska 5 (49-61:41)
79. Wrońska 6 (50-61:29)
80. Wrońska 7 (50-61:30)
81. Wrońska 8 (50-61:39)
82. Wrońska 9 (50-61:40)
83. Wrońska 10 (50-61:41)
84. Wrońska 11 (50-61:42)
85. Wrońska 12 (50-61:43)
86. Wrońska 13 (50-61:44)
87. Wrońska 14 (50-61:55)
88. Załuski 1 (51-61:2)
89. Załuski 1 (50-61:60)
90. Załuski 2 (50-61:61)
91. Zdunowo 1 (51-61:4)
92. Zdunowo 2 (51-61:5)
93. Zdunowo 3 (51-61:6)
94. Złotopolice 1 (51-61:13)
95. Złotopolice 2 (51-61:14)
96. Złotopolice 3 (51-61:15)

97. Złotopole 4 (51-61:16)

